

FATIK

FATIK is een uitgave van de Liga voor Mensenrechten v.z.w.

32

LIGA
VOOR **MENSENRECHTEN**
www.mensenrechten.be

FATIK

Tijdschrift voor Strafrecht en
Gevangeniswezen
Verschijnt vier keer per jaar
27ste jaargang
april-mei-juni 2009, nr. 122

ISSN 0772-5167

Redactie

Hoofdredactie: Tom Daems
Eindredactie: Angela van de Wiel
Redactie: Jan Adams, Tina Demeersman, Chris
Hermans, Peter Janssen, Peter Pletincx, Luc
Robert, Marc Tassier, Karen Verpoest, Veerle
Scheirs

Vormgeving: Bram Wets

Abonnement op FATIK? Bel 09/223.07.38

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw.
Gebroeders De Smetstraat 75, 9000 Gent
tel: 09/223.07.38 – fax: 09/223.08.48
e-mail: info@mensenrechten.be
website: www.mensenrechten.be

Redactionele samenwerking en disclaimer

*FATIK, Tijdschrift voor Strafrecht en
Gevangeniswezen* strekt tot een zo volledig
mogelijke berichtgeving over de evoluties op
het vlak van strafrecht en gevangeniswezen.

Voor publicatie aangeboden teksten mogen
rechtstreeks naar het redactiesecretariaat
worden gestuurd. De redactie behoudt zich
alle rechten voor de publicatie van ingezonden
teksten, artikels, werken, advertenties ed. te
weigeren.

Aan de totstandkoming van deze publicatie
is de uiterste zorg besteed. Voor informatie
die nochtans onvolledig of onjuist is
opgenomen, aanvaarden de redactie en de
uitgever geen verantwoordelijkheid. Elke
auteur is verantwoordelijk voor zijn/haar eigen
redactionele bijdragen.

Lidmaatschap Liga voor Mensenrechten en jaarabonnementen

Lid + abonnement op Tijdschrift voor
Mensenrechten: 27 €
Lid + abonnement op *Fatik*, tijdschrift voor
Strafrecht en Gevangeniswezen: 35 €
Lid + abonnement op beide tijdschriften: 60 €
Steunend lid + abonnement op beide
tijdschriften: 96 €
Lid zonder abonnement: 5 € per jaar

Het is ook mogelijk om, losgekoppeld van
het lidmaatschap, een abonnement op de
tijdschriften te bekomen.
Meer informatie bij Liga voor Mensenrechten.

De inhoudstafels van de oudere jaargangen zijn
consulteerbaar op de website van de Liga voor
Mensenrechten - www.mensenrechten.be

© Niets uit deze publicatie mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar
gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische gegevensdragers
of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande, uitdrukkelijke en
schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uit respect voor mens en milieu wordt FATIK gedrukt op kringlooppapier en
zonder Vluchtige Organische Stoffen door Druk in de Weer, Gent

Editoriaal

3

Bakstenen en kaviaar

Marc Tassier

Artikel

5

Eerherstel voor seksuele delinquenten: voltooid verleden tijd?

Stef De Decker

Vorming, opleiding en arbeidstoeleiding ter bevordering van de sociale (re-)integratie in zeven Vlaamse gevangenissen

Hanne Tournel

De zinledige vrijheidsstraf Een herinnering aan Louk Hulsman

John Blad

Interview

23

New penology, rechten van gedetineerden en overleg in de Canadese penitenciaire praxis

Een interview met Marion Vacheret
Bart Claes

Uitgelezen

28

Fatalitas! Van sletten, flikken en brommers... en van noodlot tot de kunst Boekbespreking van ART WITHOUT BARS (red.), *Fatalitas! Van sletten, flikken en brommers... Putes, poulets, prisonniers racontent...*

Marc Tassier

FATIK-studiedag

30

Achter tralies in België

32

Bakstenen en kaviaar

Op 13 mei ll. organiseerden de (toenmalige¹⁾) ministers De Clerck en Reynders "Prison Make, een colloquium over het bouwproject in de gevangenissen". De deelnemers werden verwacht in het Paleis der Schone Kunsten te Brussel, bij verfijndere geesten bekend als Bozar.

Wanneer we ons vijf uur later een weg baanden naar de uitgang, tegen de stroom kunstliefhebbers in die de schiften voor de Koningin Elisabethwedstrijd wilden volgen, verlieten we het pand met een ietwat ongemakkelijk gevoel. Deels kan dat veroorzaakt geweest zijn door de hoeveelheden kaviaar en roze zalm die we naar binnen gewerkt hadden, of aan de witte wijn, noodzakelijk om het smakenpalet in evenwicht te houden. Misschien ook door een slecht geweten: als een onbedwingbare oprisping konden we de bedenking niet onderdrukken, dat we ons hier tegoed deden op kosten van een minister die amper voldoende budget had om 10.000 kostgangers te voeden a rato van 4 euro per dag en per persoon.

Praatjes bij plaatjes?

Maar die lichte malaise kon ook haar oorsprong vinden in wat we als hors d'oeuvre voor dit exquisite wandelbuffet geserveerd kregen: het colloquium zelf, dat helemaal geen colloquium bleek te zijn. Er werd namelijk geen enkele tussenkomst of vraag vanuit het publiek geacteerd, laat staan dat ze gefaciliteerd werd door de moderator. Die beperkte zich tot een bescheiden apologie van het beleid van de minister van Justitie, een sobere situering van de activiteit van elke spreker, en tot het bewaken van het einduur van de toespraken, zodat het bevredigend consumeren van het wandelbuffet niet in het gedrang kwam. Het besef dat zich bij deze toespraken onweerstaanbaar een weg baande in ons brein, viel ons uiteindelijk als een baksteen op de maag: heel deze bedoening had niets te maken met een verduidelijking van een of ander gevangenisbeleid. De enige factor van de complexe penitentiaire problematiek die in beeld kwam was de overbevolking, de enige actie die in het vooruitzicht werd gesteld was bouwen, verbouwen en capaciteitsuitbreiding. Wat er binnen die al dan niet gerenoveerde architectuurpareltjes moet gebeuren kwam niet in beeld. Tekenend hiervoor waren prachtige plaatjes van penitentiaire nieuwbouw in Nederland, waarbij volledig abstractie gemaakt werd van de bestemming van deze gebouwen, en waar met geen woord gerept werd over de noden, verzuchtingen, en rechten van de bewoners van deze gebouwen en van degenen die er komen werken. Geen woord over de finaliteit van een verblijf in de gevangenis, geen spoor van visie op de interactie tussen een omgeving en de mensen binnen deze omgeving. En evenmin een zweem van verklaring waarom deze gevangenissen, die men in een aantal jaren dringend moest bijbouwen, nu leeg bleken te staan. Enige goede raad om niet dezelfde vergissingen te maken, zou als blijk van goede nabuurschap toch wel in dank afgenomen zijn?

Het waarom van deze fixatie op kubieke meters en bestekken werd ons duidelijk tijdens het consumeren van de kaviaar. We hadden ons van colloquium vergist. De uitnodiging was bedoeld voor de aannemers, architecten en studiebureaus die inderdaad in groten getale aanwezig waren. Nu begrepen we waarom er zoveel heren in maatpak of dames in tailleur bijliepen. Dit was een promotieactie van het ministerie van Justitie en van de Regie der gebouwen, om kandidaten te enthousiasmeren voor hun bouwplannen.

Maar ook als die presentaties niet bedoeld waren voor een publiek dat in debat wil gaan over de zinvolheid en zinloosheid van de strafuitvoering, en voor wie de modernisering en optimalisering van de infrastructuur slechts tot de – weliswaar noodzakelijke – randvoorwaarden behoren van een humane en zinvolle detentie, dan nog blijft het een tekort dat de potentiële bouwers van die moderne arresthuizen, strafinrichtingen en instellingen voor geïnterneerden, bij de openingsceremonie van wat een hoogfeest voor steenbakkerijen en betonmolens moet worden blijkbaar geen informatie dienen te krijgen waar die gebouwen voor moeten dienen, en waar de mensen die ze zullen bevolken mee bezig zullen zijn. Vertrekt een goede architect die voor een klant een huis wil ontwerpen, niet eerst van wie die klant is en hoe hij wil leven binnen de ruimte die voor hem gecreëerd wordt?

Waar is die visie gebleven?

We geloven de minister – en zijn voorganger – onvoorwaardelijk, wanneer hij deze bouwplannen koppelt aan de intentie om de detentie te humaniseren. Dat er uiteindelijk op een doortastende manier komaf moet gemaakt worden met de miserabele toestanden waarin gedetineerden gehuisvest zijn, is een evidentie. De scepsis tegenover het masterplan blijft echter overeind, wanneer de timing aan de orde komt. In de veronderstelling dat de nodige budgetten ingezet kunnen worden, duurt het op zijn best nog een paar jaar voor op het terrein, dus binnen de celmuren, sprake is van een fatsoenlijke huisvesting voor iedere gedetineerde, een basisrecht tenslotte. Maar wat wel begint te ergeren, is de mantra dat capaciteitsuitbreiding de enige zaligmakende weg zou zijn naar die humane huisvesting. Is onze hoge gevangenis-

1 Deze tekst wordt geschreven voor de verkiezingen van 7 juni. Sommige beschreven toestanden kunnen dus achterhaald zijn.

populatie, en de voorspelde groei, een noodlot? Velen zijn ervan overtuigd dat dit niet het geval is. Meer nog, die overtuiging steunt op argumenten. Deze argumenten kwamen aan bod tijdens de studiedag "Achter tralies in België", ingericht door Fatik op 24 april van dit jaar. Verschillende sprekers hebben toen aangetoond dat om te beginnen prognoses over de evolutie van de gevangenispopulatie zelden accuraat zijn, en dat deze voor een groot deel afhangen van beleidsbeslissingen. De huidige overbevolking wordt mede veroorzaakt door de vertraging bij de uitbouw van het elektronisch toezicht, door het gebrek aan middelen voor de strafuitvoeringsrechtbanken, door een betwistbare toepassing van de voorlopige hechtenis – 40 % van de gedetineerden ! – én door het feit dat er een sterke toename is van de lengte van de uitgesproken gevangenisstraffen.

De aangehaalde factoren zijn geen gevolg van een blinde Vrouwe Justitia die zich manifesteert als een femme fatale, een hedendaagse versie van het antieke Fatum, maar het gaat om beslissingen die door bewuste mensen in alle vrijheid genomen worden, beslissingen die door een beleid in een andere richting kunnen gestuurd worden.

Het was dan ook even slikken, als tot tweemaal toe op het colloquium verkondigd werd dat de minister van Justitie geen greep zou hebben op de in- en uitstroom in de gevangenissen. Als deze minister het bestraffingsbeleid niet kan beïnvloeden, wie dan wel? Wie is beter geplaatst om initiatieven te nemen die het kader bepalen waarbinnen de magistratuur haar werk doet? Van wie mogen we doordachte wetsvoorstellen verwachten? Wie heeft trouwens voor hemzelf en zijn opvolgers de lat erg hoog gelegd, toen hij de Commissie Dupont op de rails zette?

We gaan ervan uit dat de minister eventjes niet toerekeningsvatbaar was, toen hij verklaarde in de onmogelijkheid te zijn een beleid op het gebied van de vrijheidsberoving te ontwikkelen. We willen ervan uitgaan, dat het misschien in ons land niet zo erg is, als op de studiedag van Fatik werd gesteld: "Het groot bouwprogramma van het gevangeniswezen is uitgewerkt zonder een expliciete visie op wat de toekomst in het gevangeniswezen zou kunnen zijn".

De fundamentele vraag is niet: hoeveel cellen bouwen we bij? maar: welke keuzes maken we in ons bestraffingsbeleid? Met andere woorden: wie willen we opsluiten, hoelang willen we opsluiten, en vinden we dit de beste oplossing voor het probleem dat deze dader in kwestie veroorzaakt binnen deze samenleving?

Voorbeelden uit het buitenland tonen aan dat er landen zijn, die een visie op strafbeleid ontwikkeld hebben die tot veel lagere opsluitingscijfers leidt. België scoort niet zo slecht met zijn opsluitingsratio, maar andere landen scoren veel lager. Waar blijft de ambitie om ook op dit gebied bij de besten van Europa te behoren? En welke politicus heeft de moed om de publieke opinie duidelijk te maken dat de gevangenispopulatie helemaal los staat van de criminaliteitsstatistiek, en dat minder opsluiten niet leidt tot hogere criminaliteit?

Wanneer de minister daarover zou beginnen na te denken, zouden we hem – in alle bescheidenheid, wie zijn wij? – suggereren het werk van de onlangs overleden Louk Hulsman ter hand te nemen, voor zover hij het nog niet zou gedaan hebben. In dit nummer van Fatik is een artikel van John Blad te lezen over deze befaamde Nederlandse strafrechtsspecialist. Hij heeft opmerkelijke en gefundeerde publicaties op zijn naam staan over de vrijheidsberoving. Daarin komt hij tot de conclusie dat deze vorm van straf in de regel grote nadelen meebrengt, en dat ze zeer drastisch moet worden beperkt. Voor zover ze toch onmisbaar zou zijn, moet de kwaliteit van de uitvoering ervan in aanzienlijke mate worden verhoogd.

Waar hebben zoiets nog gelezen? Dit roept herinneringen op aan het *ultimum remedium*, waarover de toenmalige minister van Justitie het had in 1996, in zijn *Oriëntatienota*...

Envoi

Mijnheer de minister, u bent begonnen. U hebt de verwachtingen gewekt, die onze teleurstelling verklaren. Maar onze verwachtingen zijn taai. Wanneer dit editoriaal geschreven wordt, belooft u dat er een van de volgende weken een beleidsnota komt over de fundamentele richting die Justitie in de toekomst zal uitgaan. We hopen dat u belangrijke hervormingen in de toepassing van de vrijheidsberoving zal durven aankondigen. We hopen dat we de minister van 1996 zullen herkennen. We hopen dat de lezers van Fatik, wanneer zij dit nummer in handen krijgen, niet zullen vaststellen dat we naïef geweest zijn. We hopen dat halverwege de uitvoering van het masterplan zal blijken dat men kan afzien van de verdere realisatie ervan, en dat de beperkte groep gedetineerden die in humane omstandigheden hun detentie uitzitten, alle hulp, steun en kansen krijgen die uw vooruitstrevende visie op de strafuitvoering voor hen mogelijk zal maken.

Marc Tassier *

* Marc Tassier is redactielid van FATIK en voorzitter van het Netwerk Samenleving en Detentie.

Eerherstel voor seksuele delinquenten: voltooid verleden tijd?

"Every saint has a past and every sinner has a future"
- O. Wilde, *A woman of no importance*, 1893, III

Stef De Decker *

Eind december 2008 leverde de senaatsfractie van CD&V een wetsvoorstel af dat het herstel in eer en rechten wil hervormen voor seksuele delinquenten die een aanranding van de eerbaarheid of een verkrachting pleegden ten aanzien van min 14-jarige slachtoffers.¹ Dit voorstel kon op de nodige media-belangstelling rekenen,² en kreeg daar reeds weerwerk.³ Op zich is dit voorstel niets nieuws onder de zon: ook bij de totstandkoming van de Wet op het Centraal Strafregister uit 1997 werden tal van forse amendementen ingediend om het herstel in eer en rechten na zedenfeiten ten aanzien van minderjarigen te beperken of zelfs helemaal uit te sluiten.⁴

Volgens de oorspronkelijke bedoeling van de strafwetgever opent eerherstel voor de betrokkene *"la perspective d'une décision solennelle qui efface la souillure et restitue l'honneur en même temps que la jouissance des droits du citoyen"*. De drijfveer is *"l'espérance d'une rénovation complète offerte au condamné comme récompense de ses efforts"*.⁵ Sindsdien zijn maatschappij en mensbeeld vanzelfsprekend geëvolueerd, en men kan zich dan ook niet van de indruk ontdoen dat – bij zedenmisdrijven nog meer dan bij andere misdrijven – aan herstel in eer en rechten metertijd het odium van 'achterpoortje' of 'kunstgreep' is gaan kleven, waardoor de betrokkene zich als het ware achter de rug van de maatschappij van alle zonden kan zuiveren. Af en toe wordt het zelfs, volkomen ten onrechte, voorgesteld als een semi-automatisme,⁶ wat dan leidt tot kordate, maar niet altijd

even doordachte, politieke initiatieven als het hieronder besproken wetsvoorstel.

Uit gedeeltelijke cijfers over eerherstel voor (alle) seksuele delinquenten die de Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid heeft kunnen bemachtigen, blijkt dat de praktijken uiteenlopen: in Brugge, Brussel, Dinant, Gent en Marche-en-Famenne zijn er geen dergelijke eerhersteldossiers bekend, of hebben de aanvragen niet tot eerherstel geleid. In andere arrondissementen (Dendermonde, Hasselt, Hoei en Tongeren) worden jaarlijks een vijftal aanvragen ingediend, maar hoeveel daarvan effectief uitmonden in eerherstel, is niet bekend.⁷ Hoewel deze cijfers verre van volledig zijn, duiden ze er alvast op dat er geen sprake is van een vlotte en massale toekenning van eerherstel aan seksuele delinquenten.

Vooraleer het recente wetsvoorstel onder de loep te nemen, gaat deze bijdrage dieper in op de huidige bijzondere procedure voor eerherstel voor seksuele delinquenten. Daarna wordt nog even stilgestaan bij een aantal andere verwante wetsvoorstellen die voorliggen in het parlement.

Huidige bijzondere procedure

Wanneer de aanvrager veroordeeld werd wegens een seksueel misdrijf, bevat het momenteel bestaande systeem van herstel in eer en rechten reeds een extra verplichting. Art. 629 laatste lid Sv. vereist dat de pro-

* Stef De Decker is onderzoeker aan het Instituut voor Strafrecht, K.U.Leuven.

1 Wetsvoorstel tot wijziging van de artikelen 594, 596, 621 en 626 van het Wetboek van Strafvordering, met het oog op de aanpassing van de procedure voor het herstel in eer en rechten voor veroordelingen wegens aanranding van de eerbaarheid of verkrachting van minderjarigen, Parl.St. Senaat 2008-09, nr. 4-1084/1 (hierna verkort geciteerd als "Wetsvoorstel Eerherstel").

2 X., "CD&V wil eerherstel pedofielen bemoeilijken", 30 november 2008 <http://www.deredactie.be/cm/de.redactie/politiek/1.426217>. W. Rommers, "Geen eerherstel meer voor pedofielen", De Standaard, 1 december 2008, 12.

3 T. Daems, "Een bitterzoete symfonie voor elke pedofiel", De Standaard, 2 december 2008, 18, en de reactie hierop: E. Van Hoof, "Ook gestrafte daders zijn risico", De Standaard, 3 december 2008, 23.

4 V. Seron en J. Simon, "La loi du 8 août 1997 relative au casier judiciaire central", JT 2002, (97) 106-107.

5 Memorie van Toelichting bij de – inmiddels opgeheven – Wet over het eerherstel in strafzaken uit 1893, aangehaald in Pand. B., v° "Réhabilitation pénale", nr. 3.

6 "[...] aangezien krachtens de vigerende wetgeving een pedofiel in eer en rechten wordt hersteld nadat hij zijn straf heeft uitgezeten en een proefperiode van drie jaar heeft doorlopen", Mondelinge vraag nr. 4-337 van mevrouw Els Van Hoof aan de vice-eersteminister en minister van Justitie en Institutionele Hervormingen over "het herstel in eer en rechten van veroordeelden voor seksuele delicten ten aanzien van minderjarigen", Hand. Kamer 2007-08, 5 juni 2008, namiddagzitting, nr. 4-33, 27-28.

7 C. Falzone en J. Rutten, Evaluation des lois de 1995 et quelques autres instruments connexes, Brussel, Dienst Strafrechtelijk Beleid, 2008, 136-137, beschikbaar op: www.dsb-spc.be/doc/pdf/Evaluation-lois-1995.pdf.

cureur des Konings advies inwint bij een dienst die gespecialiseerd is in de begeleiding of behandeling van seksuele delinquenten. Dit advies is een absolute vereiste voor het verlenen van herstel in eer en rechten: het Hof van Cassatie heeft zelfs al een ambtshalve middel opgeworpen om dit te beklemtonen.⁸

Aanwijzingen over wat dit advies dan wel exact moet inhouden, zijn evenwel niet terug te vinden in de wet of in de samenwerkingsakkoorden – die op dit punt trouwens helemaal niet aangepast zijn.⁹ De parlementaire voorbereiding geeft evenwel enkele aanknopingspunten. De *ratio legis* van dit bijkomende advies is enerzijds om “te vermijden dat een eerherstel maar al te gemakkelijk zou toegekend worden wanneer het gaat om verkrachting, aanranding van de eerbaarheid of zedenfeiten gepleegd ten aanzien van minderjarigen”¹⁰. Anderzijds moet dergelijk professioneel advies ook toelaten dat de kamer van inbeschuldigingstelling beter rekening kan houden met de risico’s voor de samenleving.¹¹ Op die manier vormt dit advies volgens de minister van Justitie “een garantie tegen ondoordachte [sic] beslissingen”.¹²

Naast deze inhoudelijke kwestie, stipt een rondvraag bij de gerechtelijke arrondissementen ook nog twee praktische knelpunten aan: de wachttijd voor een advies is vrij lang (6 tot 12 maanden), en de kostprijs, die ten laste van de aanvrager blijft (art. 633 Sv.), relatief hoog (250 à 500 euro).¹³ Het grootste pijnpunt is evenwel dat de gespecialiseerde diensten van de Vlaamse Gemeenschap buiten het penitentiaire kader, dus ook in geval van een aanvraag tot eerherstel, momenteel geen advies kunnen verlenen.¹⁴ Gelet op de deontologische onverenigbaarheid tussen de rol van adviesverlener en (ex-)behandelaar ten aanzien van eenzelfde delinquent,¹⁵ geven de gespecialiseerde centra – bij gebrek aan middelen voor onderscheiden

adviesteams – namelijk voorrang aan hun behandelingsopdracht, veeleer dan aan hun adviesopdracht. De gerechtelijke overheid doet voor deze adviezen dan een beroep op reguliere geneesheer-deskundigen, wat kan leiden tot rechtsongelijkheid.¹⁶ Veeleer dan *ad hoc* nieuwe wijzigingen aan de procedure door te voeren, is het nuttiger om ervoor te zorgen dat het bestaande systeem naar behoren kan werken. Een gedegen adviesverlening kan wellicht al aan veel bekommernissen tegemoetkomen.

Wetsvoorstel CD&V-senaatsfractie

Uitgangspunt voor het wetsvoorstel is cijfermateriaal¹⁷ waaruit zou blijken dat naarmate de tijd vordert, de recidivegraad van seksuele delinquenten stijgt. “Vijftien jaar na de detentie zijn die recidivepercentages bijna verdubbeld”.¹⁸ Hoewel deze ogenschijnlijk onrustwekkende cijfers een fikse aanpak lijken te rechtvaardigen, betreft het hier een foute lezing van de aangehaalde statistieken. Dat bijvoorbeeld van alle seksuele delinquenten na vijf jaar 14 %, na tien jaar 20% en na vijftien jaar 24% hervalt, betekent net dat het recidiverisico mettertijd stelselmatig verkleint: van 14% over 6 % tot 4%. De percentages uit de studie zijn namelijk telkens een optelsom (aggregaat), bestaande uit het recidiverisico van de huidige en dat van de vorige vijfjarige periode(s).¹⁹ Ironisch genoeg staat in het onderzoeksrapport waarnaar de indieners verwijzen, trouwens expliciet te lezen dat het ‘verontruste politici’ juiste cijfers wil verschaffen over het recidiverisico van seksuele delinquenten.²⁰ Een tweede cijfer waarmee de senatoren schermen (een recidiverisico voor pedofielen van 52%), is afkomstig uit een specifieke studie die een erg brede definitie van recidive hanteerde. Deze ging met name niet uit van een nieuwe, effectieve veroordeling,

8 Cass. 25 februari 2004, AR P.03.1514.F, RW 2004-05, 1383, noot A. Vandeplas, Rev.dr.pén. 2004, 1068.

9 Art. 2 van de Samenwerkingsakkoorden van 8 februari 1998 inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik (B.S. 11 september 1999) vermeldt nergens het advies in het kader van een aanvraag tot eerherstel. Zie F. Gazan, “Problèmes de cohérence et d’inadéquation législative en matière de mœurs” in A. Masset (ed.), La poursuite et le traitement des auteurs d’infractions à caractère sexuel – De vervolging en behandeling van daders van seksuele misdrijven, Brussel, la Charte, 2009, (75) 90.

10 Memorie van toelichting bij het Wetsontwerp betreffende het Centraal Strafrechtregister, Parl.St. Kamer 1996-97, nr. 49-988/1, 13.

11 Verslag van de Kamercommissie Justitie over het Wetsontwerp betreffende het Centraal Strafrechtregister, Parl.St. Kamer 1996-97, nr. 49-988/4, 28.

12 Verslag van de Senaatscommissie Justitie over het Wetsontwerp betreffende het Centraal Strafrechtregister, Parl.St. Senaat 1996-97, nr. 1-663/3, 44.

13 C. Falzone en J. Rutten, Evaluation des lois de 1995 et quelques autres instruments connexes, Brussel, Dienst Strafrechtelijk Beleid, 2008, 137, beschikbaar op: www.dsb-spc.be/doc/pdf/Evaluation-lois-1995.pdf.

14 P. Cosyns, R. Verellen, S. Koeck en G. De Fré, Beknopte evaluatie van het beleid inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik: feiten en voorstellen/bedenkingen, Antwerpen, Universitair Forensisch Centrum, onuitg., 2006, 2-3.

15 C. Falzone en J. Rutten, Evaluation des lois de 1995 et quelques autres instruments connexes, Brussel, Dienst Strafrechtelijk Beleid, 2008, 141-142, beschikbaar op: www.dsb-spc.be/doc/pdf/Evaluation-lois-1995.pdf.

16 Niet alleen kan de kwaliteit van de adviezen, afhankelijk van de aangestelde expert, sterk verschillen, bovendien worden deze deskundigen voor hun diensten slechts vergoed volgens het Tarief in Strafsaken (ondertussen opnieuw het KB 28 december 1950, B.S. 30 december 1950).

17 Namelijk A. Harris en R. Hanson, Sex offender recidivism: a simple question?, Ottawa, Public Safety and Emergency Preparedness, 2004, beschikbaar op: http://www.publicsafety.gc.ca/res/cor/rep/_fl/2004-03-se-off-eng.pdf.

18 Toelichting bij het Wetsvoorstel Eerherstel, Parl.St. Senaat 2008-09, nr. 4-1084/1, 3.

19 Met dank aan Luc Robert, assistent aan het Leuven Instituut voor Criminologie (LINC), voor de wegwijs in deze statistische basisbegrippen.

20 A. Harris en R. Hanson, Sex offender recidivism: a simple question?, Ottawa, Public Safety and Emergency Preparedness, 2004, 1, beschikbaar op: http://www.publicsafety.gc.ca/res/cor/rep/_fl/2004-03-se-off-eng.pdf.

maar ook van een nieuw ingesteld vooronderzoek. De vermelde cijfers zijn dus met een aanzienlijke korrel zout te nemen.

Het wetsvoorstel viseert de aanvraagprocedure en de gevolgen van eerherstel voor wie een aanranding van de eerbaarheid of een verkrachting pleegde. De reikwijdte van het voorstel is beperkt tot feiten gepleegd ten aanzien van minderjarigen die jonger zijn dan veertien jaar of met hun deelneming.²¹ Hieraan ligt een merkwaardige – om niet te zeggen ronduit foute – redenering ten grondslag. De indieners kozen voor deze leeftijdsgrens “omdat jongeren vanaf hun veertiende verjaardag bekwaam worden geacht om toe te stemmen met geslachtsgemeenschap”.²² Nochtans ligt de grens van de seksuele meerderjarigheid in België vooralsnog op zestien jaar. Consensuele seks beneden de leeftijd van zestien jaar kan immers nog steeds aanranding van de eerbaarheid opleveren.²³

Vermelding eerherstel op uittreksels uit het strafregister

Het wetsvoorstel wil vooreerst veroordelingen wegens aanranding van de eerbaarheid of verkrachting ten aanzien van min 14-jarigen waarvoor eerherstel werd bekomen, alsnog zichtbaar maken op de uittreksels uit het strafregister van model 2, want: “als sollicitanten tijdens een aanwervingsprocedure een uittreksel moeten voorleggen, vinden potentiële werkgevers helemaal geen spoor terug van het herstel, noch van de veroordeling die eraan ten grondslag lag.”²⁴ Nochtans is het – ook wanneer het om seksuele delinquenten gaat – een fundamenteel kenmerk (cf. ook *supra*) van het herstel in eer en rechten dat “voor het toekomstige alle gevolgen van de veroordeling ophouden” (art. 634 lid 1 en 3 Sv.).²⁵ De senatoren argumenteren dat wie in de toekomst over deze informatie kan beschikken, zelf kan beslissen om de gerehabiliteerde persoon al dan niet een kans te geven.²⁶ Hoewel de indieners erkennen dat het uiteraard niet de bedoeling kan zijn een veroordeelde blijvend te kapittelen,²⁷ is het in deze op risico’s gefixeerde maatschappij nogal cynisch om het aan potentiële werkgevers zelf over te laten om te beslissen om iemand in dienst te nemen, terwijl zij, ondanks toe-

gekend eerherstel, weet hebben van diens verleden. Bovendien geeft de staat op die manier een tweeslachtig signaal: aan de ene kant impliceert het arrest van herstel in eer en rechten dat de gerehabiliteerde tijdens de proeftijd “blijk heeft gegeven van verbetering en goed gedrag” (art. 624 lid 1 Sv.), maar aan de andere kant vestigt de vermelding van het eerherstel en van de veroordelingen waarop dit herstel betrekking heeft blijvend de aandacht op het verleden van de betrokkene. Op die manier komt deze wijziging *de facto* omzeggens neer op een bijkomend beroepsverbod in de sectoren waarvoor een uittreksel van model 2 vereist is.

Nochtans biedt art. 382bis Sw. de vonnisrechter momenteel al de mogelijkheid om een dergelijk beroepsverbod tot twintig jaar op te leggen. De toekenning van eerherstel heeft weliswaar tot gevolg dat ook eventuele lopende ontzettingen of beroepsverboden komen te vervallen (art. 634 lid 2 Sv.), maar de kamer van inbeschuldigingstelling beseft dit natuurlijk ook. Aangezien zij zicht heeft op zowel de feiten als de uitgesproken straffen (art. 629, 2° lid 2 Sv.), en beschikt over bijkomende informatie uit het verplichte advies, mag men er toch van uitgaan dat zij in staat is om oordeelkundig om te gaan met het feit dat een eventueel eerherstel de resterende duur van een beroepsverbod tenietdoet. Eigenlijk voert het voorstel hier langs de achterdeur een feitelijk beroepsverbod in, zelfs ten aanzien van veroordeelden voor wie de vonnisrechter dit niet nodig achtte.

Geen eerherstel in geval van recidive

Verder wil het wetsvoorstel herstel in eer en rechten onmogelijk maken voor recidivisten, wat in de context van dit voorstel moet worden verstaan als wie in het verleden al veroordeeld werd wegens aanranding van de eerbaarheid of verkrachting ten aanzien van minderjarigen jonger dan veertien jaar.²⁸ Hierbij zijn enkele kanttekeningen te maken. Vooreerst getuigt deze drastische maatregel alvast van weinig vertrouwen in het advies over de aanvragen tot eerherstel door seksuele delinquenten (art. 629, 4° Sv.) enerzijds, en het oordeelsvermogen van de kamer van inbeschuldigingstelling anderzijds. Vervolgens is de onmogelijkheid

21 “Of met hun deelneming” kan vanzelfsprekend niet begrepen worden in de klassiek-strafrechtelijke betekenis van medeplichtigheid, maar duidt veeleer op een betrokkenheid bij het misdrijf die niet noodzakelijk volwaardig slachtofferschap uitmaakt. Zie hierover uitgebreid S. De Decker, “Seks verandert alles? Het bijzondere regime bij de uitvoering van strafrechtelijke sancties” in A. Masset (ed.), *La poursuite et le traitement des auteurs d’infractions à caractère sexuel – De vervolging en behandeling van daders van seksuele misdrijven, Brussel, la Charte, 2009*, (115) 125.

22 Toelichting bij het Wetsvoorstel Eerherstel, Parl.St. Senaat 2008-09, nr. 4-1084/1, 5.

23 Cass. 14 december 1971, Pas. 1972, I, 367. Het Grondwettelijk Hof ziet hier evenmin graten in: GwH 4 juni 2009, nr. 93/2009. Een zee aan verwijzingen is te vinden bij l. Wattier, “Les infractions d’attentat à la pudeur et de viol. Etat du droit positif et questions métapositives” in A. Masset (ed.), *La poursuite et le traitement des auteurs d’infractions à caractère sexuel – De vervolging en behandeling van daders van seksuele misdrijven, Brussel, la Charte, 2009*, (17) 44 en 62-64.

24 Toelichting bij het Wetsvoorstel Eerherstel, Parl.St. Senaat 2008-09, nr. 4-1084/1, 2.

25 Bepalingen die het wetsvoorstel overigens ongemoeid laat.

26 Toelichting bij het Wetsvoorstel Eerherstel, Parl.St. Senaat 2008-09, nr. 4-1084/1, 5.

27 Toelichting bij het Wetsvoorstel Eerherstel, Parl.St. Senaat 2008-09, nr. 4-1084/1, 4.

28 Toelichting bij het Wetsvoorstel Eerherstel, Parl.St. Senaat 2008-09, nr. 4-1084/1, 5.

tot eerherstel voor recidivisten slechts principieel: het voorstel voorziet in een uitzonderingsbepaling.²⁹ Deze is evenwel weggeplukt uit art. 594 lid 2 Sv., dat bepaalt tot welke gegevens uit het strafregister lagere administratieve overheden toegang hebben. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat deze uitzondering door haar blinde transponering allesbehalve naadloos aansluit op de figuur van het herstel in eer en rechten. Hoewel het voor de betrokkene een hele geruststelling zal zijn te weten dat in tussentijd opgelopen verkeersboetes geen beletsel zijn voor een eerherstel wegens herhaalde zedenfeiten, raakt dit kant noch wal: verkeersmisdrijven vallen bezwaarlijk onder de omschrijving van 'recidivist' die het voorstel hanteert. Verder legt het voorstel ten aanzien van zedenmisdrijven klaarblijkelijk enige mildheid aan de dag, doordat het eerdere veroordelingen tot een gevangenisstraf van zes maanden en/of een lage geldboete niet als beletsel voor een tweede eerherstel beschouwt. Deze uitzondering heeft bij nader toezien evenwel een uiterst beperkte draagwijdte. Als het slachtoffer jonger dan 14 jaar is, bedraagt de minimumstraf voor een aanranding met geweld namelijk zes maanden gevangenisstraf; voor een verkrachting een jaar,³⁰ zodat enkel wie wegens aanranding van de eerbaarheid zonder geweld veroordeeld werd, en nadien hervalt, eventueel nog op eerherstel kan rekenen voor deze nieuwe feiten. Daarenboven is de kans niet onbestaande dat de betrokkene een beroepsverbod van meer dan drie jaar opgelegd krijgt (art. 382bis Sw., cf. ook *supra*), waardoor de uitzondering eveneens vervalt.

Verlenging proeftijd

Vooraleer de betrokkene een aanvraag tot eerherstel kan indienen, moet hij een proeftijd doorlopen (art. 625 Sv.). Momenteel hangt de duur hiervan af van de *in concreto* opgelegde straf (politioneel of correctioneel, dan wel crimineel), en van de eventueel aanwezige recidive, met een maximum van tien jaar (art. 626 Sv.). De indieners willen de proeftijd automatisch opkrikken tot 15 jaar. Die verlenging zou ingegeven zijn door de stijging van de recidivepercentages, naarmate de jaren verstrijken.³¹ Los van het feit dat deze bewering berust op een foute interpretatie van onderzoeksresultaten (cf. *supra*), schieten de senatoren met een kanon op een

mug. Zoals zij in de toelichting zelf aangeven, zijn de recidivecijfers per type delict of delinquent immers erg uiteenlopend, wat net tot een gediversifieerde behandeling noopt.³² Het lijkt dan ook disproportioneel om meteen voor alle zedenmisdrijven de proeftermijn aanzienlijk te verlengen – voor sommige misdrijven tot vijf keer zo lang.

In hun analyse van de zedenwetten uit 1995 suggereerde de Dienst Strafrechtelijk Beleid om de bestaande ruwe indeling te verfijnen tot een aangepaste proeftijd per categorie zedendelict.³³ Dit is weliswaar al een stap in goede richting, maar laat nog steeds niet toe om rekening te houden met de waaier aan risicoprofielen die kunnen schuilgaan achter eenzelfde kwalificatie als aanranding of verkrachting. Het Universitair Forensisch Centrum Antwerpen pleit er op zijn beurt voor om de proeftijd voor seksuele delinquenten te laten afhangen van een risicotaxatie, die kan blijken uit het advies van de gespecialiseerde dienst.³⁴ Een dergelijke meer gepersonaliseerde en onderbouwde aanpak is wellicht de meest ideale oplossing om voor- en tegenstanders van herstel in eer en rechten voor seksuele delinquenten te verzoenen. Aangezien de indientermijn voor de aanvraag tot eerherstel samenhangt met de proeftijd (art. 628 lid 3 Sv.), komt het verplichte advies uit art. 629 laatste lid Sv. in deze optiek niet meer in aanmerking om het recidiverisico en dus de passende proeftijd in te schatten. Hiervoor kan bijvoorbeeld het eveneens verplichte advies in de V.I.-procedure³⁵ een meer geschikte gelegenheid bieden.

Register voor seksuele delinquenten

Op dit moment zijn er ook nog twee wetsvoorstellen hangende die een specifiek register voor seksuele delinquenten willen invoeren. In beide voorstellen zou een herstel in eer en rechten uitdrukkelijk niet leiden tot een schrapping uit het specifieke register voor seksuele delinquenten. Het ene voorstel slaat op veroordelingen op basis van art. 373-377 Sw., maar enkel wanneer de feiten gepleegd werden op min 16-jarigen. Merkwaardig hierbij is dat art. 372 Sw., dat aanrandingen zonder geweld op min 16-jarigen strafbaar stelt,

29 Voorgesteld art. 621 lid 3 Sv. zou dan luiden: "Voor de toepassing van het vorige lid [= de onmogelijkheid van eerherstel voor recidivisten] wordt geen rekening gehouden met veroordelingen tot gevangenisstraf van ten hoogste zes maanden, tot geldboete van ten hoogste 500 euro en tot geldboete, ongeacht het bedrag ervan, die is opgelegd krachtens het koninklijk besluit van 16 maart 1968 tot coördinatie van de wetten betreffende de politie over het wegverkeer, na een termijn van drie jaar te rekenen van de dag van de definitieve rechterlijke beslissing waarbij zij zijn uitgesproken, behalve als ze in het vonnis, voorzien in een ontzetting of een vervallenverklaring waarvan de gevolgen de duur van drie jaar overstijgen."

30 Respectievelijk art. 373 lid 3 Sw. en art. 375 lid 6 Sw. juncto art. 2, 1° Wet Verzachtende Omstandigheden en art. 80 Sw.

31 Toelichting bij het Wetsvoorstel Eerherstel, Parl.St. Senaat 2008-09, nr. 4-1084/1, 6.

32 Toelichting bij het Wetsvoorstel Eerherstel, Parl.St. Senaat 2008-09, nr. 4-1084/1, 3.

33 C. Falzone en J. Rutten, Evaluation des lois de 1995 et quelques autres instruments connexes, Brussel, Dienst Strafrechtelijk Beleid, 2008, 138, beschikbaar op: www.dsb-spc.be/doc/pdf/Evaluation-lois-1995.pdf.

34 P. Cosyns, R. Verellen, S. Koeck en G. De Fré, Beknopte evaluatie van het beleid inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik: feiten en voorstellen/bedenkingen, Antwerpen, Universitair Forensisch Centrum, onuitg., 2006, 6.

35 Art. 32 Wet Externe Rechtspositie.

blijkbaar niet tot het toepassingsgebied behoort.³⁶

Het andere initiatief gaat veel verder. Het viseert namelijk alle zedenmisdrijven: zowel contactdelicten³⁷ (art. 372-378 Sw.) als niet-contactdelicten³⁸ (art. 379-387 Sw.), zij het deze laatste enkel voor zover ze jegens minderjarigen gepleegd werden. Bovendien zou dit register niet alleen veroordelingen bevatten, maar ook de beslissingen inzake de voorlopige hechtenis (aanhouding, handhaving en eventuele vrijlating onder voorwaarden), en vrijspraken of buitenvervolginstellingen wegens verjaring.³⁹ Het is in België ongezien – en ongehoord – dat personen die louter zijn aangehouden, en later buiten vervolging gesteld of vrijgesproken worden, alsnog in een dergelijk register zouden terechtkomen.

Tot slot

Aangezien een herstel in eer en rechten een kostbaar goed is, zijn er aan deze figuur, ook nu al, terecht strenge voorwaarden gekoppeld. Het besproken wetsvoorstel verstrengt de voorwaarden aanzienlijk en beperkt

tegelijkertijd de 'beloning', doordat herstelde veroordelingen nog steeds een spoor nalaten. Het resultaat is dat het perspectief van de veroordeelde verschuift: waarom zou iemand zich nog de moeite getroosten de procedure van eerherstel te doorlopen, als dit geen "*récompense de ses efforts*" meer oplevert? Re-integratie is dan verder af dan ooit.

De voorgestelde detailwijzigingen maken het geheel alleen maar nodeloos complex. Bovendien gaat het voorstel voorbij aan enkele toekomstige ontwikkelingen – die evenwel al langer in de pijplijn zitten – op Europees vlak,⁴⁰ maar ook nationaal. Zo schuift het beginpunt van de proeftijd mogelijk verder op in de tijd, zodra de terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank in werking is getreden.⁴¹ De kwestie van eerherstel voor seksuele delinquenten is niet gebaat met dagjespolitiek, wel met toekomstvisie.

36 Zie Wetsvoorstel houdende instelling van een register met het oog op de preventie van seksuele misdaden en wanbedrijven ten aanzien van minderjarigen, Parl.St. Senaat 2007-08, nr. 4-371/1, herneming van Parl.St. Senaat 2003-04, nr. 3-813/1.

37 Ook wel 'hands on' seksuele delicten genoemd, aangezien er effectief (seksueel) contact tussen dader en slachtoffer plaatsvindt. Zie o.a. J. Buschman, D. Wilcox, e.a., "Onderzoek met de polygraaf naar bekentenissen betreffende de seksuele voorgeschiedenis onder 25 Nederlandse mannen die kinderporno hadden gedownload", *Panopticon* 2008/2, (36) 37; J. Craissati, Managing high risk sex offenders in the community. A psychological approach, Hove, Brunner-Routledge, 2004, 4.

38 Of 'hands-off' delicten, zoals bederf van de jeugd, prostitutie, openbare zedenschennis, ... V. Veen en C. de Ruiter, "De effectiviteit van behandelingen bij seksuele delinquenten", *JV* 2005, nr. 1, (75) 76.

39 Wetsvoorstel houdende oprichting van een Nationaal Register van plegers van seksuele misdrijven binnen het Centraal Strafrechtregister, Parl.St. Senaat, nr. 4-292/1.

40 Zie bv. het Kaderbesluit 2009/315/JBZ van de Raad, 26 februari 2009 betreffende de organisatie en de inhoud van uitwisseling van gegevens uit het strafregister tussen de lidstaten, Pb. L. 7 april 2009, afl. 93, 23, nota bene een uitvloeisel van een Belgisch voorstel naar aanleiding van de zaak Fourniret.

41 Toekomstig art. 625, 3bis Sv., ingevoegd door de Wet van 26 april 2007, B.S. 13 juli 2007.

Vorming, opleiding en arbeidstoeleiding ter bevordering van de sociale (re-)integratie in zeven¹ Vlaamse gevangenissen

Hanne Tournel *

De problematiek van de sociale re-integratie van gedetineerden is één van de steeds terugkerende thema's binnen een moderne samenleving. In navolging van Bouverne-De Bie, definiëren wij sociale re-integratie vanuit een structurele benadering, waarbij 'sociale integratie' gezien wordt in het spiegelbeeld van 'sociale uitsluiting'. Sociale uitsluiting binnen deze structurele benadering kan ook omschreven worden als het ontzeggen of niet verwezenlijken van sociale grondrechten (cf. het recht op een menswaardig bestaan).² Binnen de voorbereiding van deze re-integratie nemen vorming, opleiding en arbeidstoeleiding een bijzondere positie in. Dit gegeven schetst dan ook het kader waarbinnen we de aanstelling van twee onderzoeksteams³ door de Koning Boudewijnstichting tot het opstellen van een verkennende inventaris inzake het aanbod en de coördinatie van activiteiten rond vorming, opleiding en arbeidstoeleiding in de Belgische gevangenissen, moeten situeren.⁴ Dit met als doel de 'good practices' en knelpunten op deze drie terreinen te identificeren, die in een later stadium kunnen helpen bij het formuleren van beleidsaanbevelingen.

Het belang van re-integratie van gedetineerden krijgt (opnieuw) meer aandacht, zowel internationaal (Basisprincipe 6 van de European Prison Rules, 2006), nationaal (art. 9 §2 en 76 §1 van de Basiswet op het Gevangeniswezen en de Rechtspositie van Gedetineerden van 12 januari 2005), als regionaal (Strategisch Plan Hulp- en Dienstverlening aan Gedetineerden van de Vlaamse Gemeenschap, 2000). Binnen de voorbereiding van die re-integratie nemen arbeid, opleiding en vorming een bijzondere positie in. Gedetineerden vormen immers doorgaans op socio-economisch en professioneel vlak een bijzonder kwetsbare doelgroep, gekenmerkt door een lage opleiding en een onregelmatige loopbaan met periodes van werkloosheid.⁵ Tegelijk blijkt uit de internationale literatuur betreffende 'desistance' (het proces van stoppen met delinquentie) en het verminderen van het recidiverisico (statische en dynamische risicofactoren) dat zowel tewerkstelling als vormingen belangrijke factoren zijn voor het vermijden van recidive na de invrijheidstelling.⁶

Deze bijdrage bespreekt enkele interessante bevindingen, die verkregen werden uit de combinatie van verkennende gesprekken met enkele institutionele actoren⁷ en semi-gestructureerde interviews met lokale

* Hanne Tournel is assistente aan de vakgroep Criminologie, VUB.

1 Om eventuele overlapping met een op dat moment reeds lopend onderzoek van de KUL (zie hiervoor de bijdrage van Annelies Hellemans, Ivo Aertsen & Johan Goethals in het vorig nummer van Fatik) te vermijden, werd ervoor geopteerd ons onderzoek toe te spitsen op de Vlaamse gevangenissen waar in februari 2008 het Strategisch Plan nog niet in werking getreden was. Sedert september 2008 is het Strategisch Plan echter overal operationeel. De zeven gevangenissen betroffen: Dendermonde, leper, Leuven-Centraal, Leuven-Hulp, Mechelen, Oudenaarde en Ruiselede.

2 M. BOUVERNE-DE BIE, "Het forensisch welzijnswerk en de 'sociale integratie' doelstelling" in BOUVERNE-DE BIE, M., KLOECK, K., MEYVIS, W., ROOSE, R. en VANACKER, J. (eds.), Handboek Forensisch Welzijnswerk, Gent, Academia Press, 2002, 351-380.

3 CRIS van de Université de Liège voor de Waalse gevangenissen en de Vakgroep Criminologie van de Vrije Universiteit Brussel voor de Vlaamse gevangenissen. De Brusselse gevangenissen werden doelbewust uit het onderzoek gehouden, gezien het nog vrij recente onderzoek (2006) van de Vrije Universiteit Brussel en de Université libre de Bruxelles rond hulp- en dienstverlening in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (VERENIGD COLLEGE VAN DE GEMEENSCHAPPELIJKE GEMEENSCHAPSCOMMISSIE, Studie m.b.t. het Justitieel Welzijnswerk in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest: voorbereiding strategisch plan, hulp en dienstverlening aan gedetineerden (en ex-gedetineerden) in de Brusselse gevangenissen, Vrije Universiteit Brussel en Université Libre de Bruxelles, 2006, 143 p.).

4 Onderzoeksperiode: 1 februari 2008 – 31 mei 2008.

5 S. LENAERS, E. VALGAEREN en M. VAN HAEGENDOREN, De gemeenschap achter de tralies. Onderzoek naar de behoeften van gedetineerden aan maatschappelijke hulp- en dienstverlening, Ministerie van de Vlaamse gemeenschap/LUC-Sein, Brussel/Diepenbeek, 2001, 24-30; DE MINISTER VAN JUSTITIE, Straffebeleid en gevangenisbeleid. Oriëntatienota. Brussel, Ministerie van Justitie, 1996, 8.

6 R.J. SAMPSON en J.H. LAUB, Crime in the Making: Pathways and Turning Points Through Life, Cambridge Mass, Harvard University Press, 1995, 309p.; F. MCNEILL, Desistance, Rehabilitation and Correctionalism: Developments and Prospects in Scotland, Howard Journal of Criminal Justice 2004, 420-436; S. FARALL, "Social capital and offender reintegration: making probation desistance focused", in MARUNA, S. en IMMARRIGEON, R. (eds.), After crime and punishment: pathways to offender reintegration, Devon, Willan Publishing, 2004, 57-82.

7 Waaronder FOD Justitie, Vlaamse Gemeenschap, Steunpunt Algemeen Welzijnswerk, de VDAB en de Rode Antraciet. De Rode Antraciet betreft een vzw dewelke instaat voor vormingswerk in de penitentiaire sector. De Rode Antraciet ontplooit een werking, gebaseerd op de sociaal-culturele methodiek, voor gedetineerden en hun directe sociale omgeving, voor al wie strafrechtelijk met justitie in aanraking komt en voor wie werkzaam is in de penitentiaire context als leefwereld.

actoren⁸ (*bevoorrechte getuigen*) uit zeven specifieke Vlaamse gevangenissen, zijnde: Dendermonde, leper, Leuven-Centraal, Leuven-Hulp, Mechelen, Oudenaarde en Ruiselede. In een eerste deel bespreken we het aanbod, vervolgens staan we stil bij de penitentiaire context waarin dit aanbod zich ontwikkelt, om te eindigen met een blik op de lokale en bovenlokale coördinatie-mechanismen. Voor een volledig overzicht verwijzen wij naar het eindrapport dat door de Koning Boudewijnstichting werd gepubliceerd.⁹ In samenspraak met de Koning Boudewijnstichting werd ervoor geopteerd om het onderzoek toe te spitsen op de zogenaamde 'niet-Strategisch Plan'-gevangenissen (supra). Sedert de staatshervorming van 1980 is de Vlaamse overheid immers bevoegd en verantwoordelijk voor de 'sociale hulpverlening aan gedetineerden met het oog op hun sociale re-integratie'.¹⁰ Na twintig jaar worstelen met de inhoud en vorm van deze bevoegdheid en verantwoordelijkheid, keurde de regering in 2000 het 'Strategisch Plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden' goed. Door middel van dit beleidsdocument werd door de Vlaamse gemeenschap het recht op hulp- en dienstverlening aan gedetineerden toegekend. Geen onbelangrijke stap dus, want dit recht bevestigt dat gedetineerden (ook) behoren tot onze samenleving. Het Strategisch Plan werd in een eerste fase aangevat in de pilootregio Antwerpen-Kempen, in 2003 volgde de gevangenis van Brugge, in 2006 de gevangenis van Hasselt en in 2007 de gevangenis van Gent. Er bleven op het moment van het onderzoek in Vlaanderen nog zeven gevangenissen over waar dit plan nog niet in werking getreden was (supra). Deze zeven gevangenissen vormden dan ook het uitgangspunt van dit onderzoek. September 2008, na de beëindiging van het onderzoek, werd vervolgens door de Vlaamse regering beslist het Strategisch Plan uit te breiden naar de overige Vlaamse gevangenissen. In dit artikel zullen we bijgevolg niet blind zijn voor deze nieuwe situatie en onze verkregen resultaten in het perspectief plaatsen van de mogelijke veranderingen die gepaard gaan met de komst van het Strategisch Plan. Hiervoor baseren wij ons op het onderzoeksrapport van onze collegae¹¹ en de informatie verkregen uit de rondetafels die in navolging van het veldonderzoek in februari 2009 plaatsvonden.

Dit onderzoek stelde zich, naast de sensibilisering van betrokkenen, tevens tot doel om beleidsaanbevelingen te formuleren aangaande het (her)stimuleren van acti-

viteiten gericht op vorming, opleiding en arbeidstoeleiding. Daartoe werd door de Koning Boudewijnstichting een aanvullende cyclus van participatieve bijeenkomsten¹² (december 2008-september 2009) ingelast, langs zowel Vlaamse als Waalse zijde. De eerste rondetafelgesprekken werden op communautaire schaal georganiseerd: dit betrof een samenkomst met bevoegde actoren van zowel de Vlaamse als de Franse Gemeenschap. De resultaten van het Vlaamse onderzoek werden er gepresenteerd aan een panel van gespecialiseerde actoren: politieke besluitvormers, bonden, verenigingen, opleidingsactoren, penitentiair bestuur, enz. Op basis van de onderzoeksresultaten en de reacties van de participanten, werden diverse reflectiepistes uitgedacht. De tweede etappe in dit proces bestond uit een colloquium dat in Brussel op nationale schaal georganiseerd werd op 6 mei 2009. Dit met de bedoeling de 'best practices' geïdentificeerd in België en (in mindere mate) in het buitenland, te delen met het grote publiek aangezien zij beloftevolle pistes kunnen zijn voor de toekomst binnen de Belgische context. De (reacties op) gepresenteerde succesfactoren en de elementen die bij de participatieve ateliers naar voren werden gebracht, lieten ons toe in de derde en meteen ook laatste fase van dit onderzoek, in samenwerking met de betrokken actoren op het terrein, empirisch verankerde aanbevelingen te formuleren. Deze aanbevelingen zullen geïntegreerd worden in een rapport dat door de Koning Boudewijnstichting naar de verschillende actoren op het politieke veld zal worden verspreid.

Enkele resultaten gespiegeld aan aanbevelingen

In wat volgt, zullen we enkele markante bevindingen uit ons verkennend onderzoek weergeven.

Het aanbod vanuit een kritische bril

Een verkenning van het aanbod in zeven Vlaamse gevangenissen, laat zonder enige twijfel een veelheid aan initiatieven zien op de drie onderzochte terreinen. Hoewel een strikte scheiding tussen de drie terreinen al vlug onmogelijk bleek te zijn omdat de grenzen vaak vaag en zelfs arbitrair schenen, dienden we toch een zekere operationalisering te behartigen. Onder *vorming* rekenden we de cursussen die meestal ressorteren onder de noemer 'sociaal-cultureel werk'. Ondanks

8 Waaronder directieleden, bemiddelaars maatschappelijke hulp- en dienstverlening, vertegenwoordigers van de PSD, sociaal-cultureel werkers en detentieconsulenten.

9 Voor een gedetailleerd overzicht van de probleemformulering, methodologie en onderzoeksresultaten verwijzen we naar het eindrapport: H. TOURNEL en S. SNACKEN, *Vorming, opleiding en arbeidstoeleiding in zeven Vlaamse gevangenissen*, Brussel, Vrije universiteit Brussel en Koning Boudewijnstichting, 2008, 159p. (http://www.kbs-frb.be/uploadedFiles/KBS-FRB/05_Pictures_documents_and_external_sites/09_Publications/PUB2009_1883_VormingGevangenis.pdf)

10 Art. 5, § 1 van de Wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, B.S. 15 augustus 1980.

11 A. HELLEMANS, I. AERTSEN en J. GOETHALS, *Externe evaluatie strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden*. Eindrapport, Leuven, Leuven Instituut voor Criminologie, 2008, 187p.

12 Deze participatieve bijeenkomsten bestonden enerzijds uit rondetafels en anderzijds uit een nationaal georganiseerd colloquium.

deze ruime startoperationalisering, hebben we er, in navolging van onze Waalse collega's, wegens redenen van haalbaarheid voor geopteerd de activiteiten die zich hoofdzakelijk richten tot creatieve en culturele vaardigheden, zoals o.a. gitaarlessen, koorzang en teken- en schilderatelier, alsook de op herstel gerichte activiteiten, zoals o.a. slachtoffers: gevolgen en verwerking, zelfbeeld en verantwoordelijkheid, enz. niet te betrekken. Onder *opleiding* begrijpen we alle soorten studievormen die ook in de buitenwereld bestaan. *Arbeidstoeleiding* betreft alle mogelijke maatregelen en activiteiten die tijdens de detentie kunnen ontplooid worden om de tewerkstelling van gedetineerden na hun vrijlating te bevorderen.

Hieronder vindt u op een schematische manier het waargenomen aanbod weer per onderzochte gevangenis in de periode februari-mei 2008. We dienen ons hier uiteraard wel bewust te zijn van het feit dat het aanbod aan vorming, opleiding en arbeidstoeleiding geen constante is, maar integendeel erg onderhevig is aan de invloed van allerlei interne en externe factoren waardoor dit aanbod in de tijd kan variëren. Met deze

kennis in ons achterhoofd, dienen we onze bekomen resultaten te beschouwen als een momentopname.

Zoals u kan aflezen in de tabellen, verschillen deze waargenomen activiteiten niet zelden van gevangenis tot gevangenis. Ondanks de veelheid aan initiatieven, werd toch nog een aantal leemtes vastgesteld op deze domeinen. Zo was op het moment van ons onderzoek o.a. de VDAB nog niet overal fysiek aanwezig, ontbrak het in Leuven-Centraal en Mechelen aan een openleercentrum, etc. Doorheen ons onderzoek werd dan ook duidelijk dat de aanwezigheid van dergelijke initiatieven sterk afhankelijk blijkt te zijn van de samenwerking tussen het beleid van lokale directies enerzijds en de bereidheid van externe diensten om hun aanbod intramuros te brengen anderzijds. Het behoeft geen verder betoog dat er hierin een bijzonder grote rol (*ofmacht*) verscholen zit voor de lokale directie. Deze vaststelling doet vragen rijzen naar de rechtsgelijkheid van gedetineerden. Heeft elke gedetineerde, onafhankelijk van de inrichting, niet recht op hetzelfde minimumaanbod aan hulp- en dienstverlening? Door de invoering van het Strategisch Plan is echter een aanzet gegeven

Vorming												
	Algemene vorming ¹³	Omgaan met lastige situaties	Bibliotheek ¹⁴	Computerlessen	Geldbeheercursus	Rijbewijscursus ¹⁵	Kookcursus	EHBO-cursus	Alfabetisering	Rekenen	NT2 ¹⁶	Taalcursussen
Dendermonde		X	X			X					X	
Ieper			X			X			X			
Leuven-Centraal (veroordeelden)		X	X	X	X	X	X	X				X
Leuven-Centraal (beklaagden)			X									X
Leuven-Hulp	X	X	X			X			X	X		X
Mechelen		X										X
Oudenaarde		X				X						X
Ruiselede			X		X	X	X					

13 Hier bedoelen we de cursus 'algemene vorming' die gedoceerd wordt door vzw Auxilia.

14 Onder 'bibliotheek' verstaan we enkel de gevangenissen waar de bibliotheek 'fysiek' aanwezig is en waar gedetineerden kunnen gaan 'shoppen', zoals in de buitenwereld.

15 Doorgaans wordt deze cursus aangeboden in het open leercentrum, behalve in Leuven-Centraal waar er (nog) geen open leercentrum aanwezig was.

16 Nederlands voor anderstaligen.

Opleiding/onderwijs													
	Computerlessen	Taalcursussen	Algemene vorming ¹⁷	Open leercentrum	BIS	Diploma secundair onderwijs	Bedrijfsbeheer	VCA ¹⁸	NT2 ¹⁹	Communicatie op de werkvloer	Leren studeren	Open universiteit	Universiteit Engeland
Dendermonde	X	X	X	X	X								
Ieper				X	X								
Leuven-Centraal (veroordeelden)	X	X	X ²⁰		X	X ²¹	X	X	X	X	X	X	X
Leuven-Centraal (beklaagden)					X								
Leuven-Hulp	X		X	X	X				X				
Mechelen	X	X			X		X		X				
Oudenaarde	X			X	X	X ²²						X	
Ruiselede				X	X								

Arbeidstoeleiding									
	Aan de bak	Lokale samenwerking met DE Punt	Zitdagen VDAB	Assessment ²³	Try-out project	WIS-terminal	Sollicitatietraining ²⁴	Opvang fysieke afwezigheid of beperkte aanwezigheid VDAB ²⁵	Lokale samenwerking met VDAB
Dendermonde	X	X							
Ieper			X					X	
Leuven-Centraal (veroordeelden)			X	X	X	X	X		
Leuven-Centraal (beklaagden)			X						
Leuven-Hulp			X		X	X	X		
Mechelen								X	
Oudenaarde		X	X						
Ruiselede								X ²⁶	X

17 Hier bedoelen we de cursus 'algemene vorming', gedoceerd door het CVO.

18 Veiligheid-Checklist-Aannemer.

19 Nederlands voor anderstaligen.

20 In Leuven-Centraal fungeert er geen cursus onder de naam 'algemene vorming', maar worden wel cursussen alfabetisering, rekenen en een lees- en schrijfgroep georganiseerd door het Centrum voor Basiseductie (CBE).

21 Technisch Secundair Onderwijs.

22 Beroeps Secundair Onderwijs.

23 Daar waar het volledige Aan de bak-programma operationeel is, zit assessment reeds in dat project.

24 Idem opmerking als hierboven.

25 Via regelmatige contacten tussen PSD en VDAB.

26 Binnen Ruiselede gaat het om een goede communicatie tussen PSD, Justitieel Welzijnswerk en VDAB.

tot een veralgemeende toepassing van de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden, niettemin stelden Hellemans e.a. vast dat er ook na de invoering van dit plan nog een grote variatie bestaat tussen het hulp- en dienstverleningsaanbod in de onderzochte gevangenen.²⁷

Evenwel pleiten we in dit kader niet voor het bestaan van een volledig uniform en coherent aanbod. Het creëren van 'ideale' gevangenen, waar diversiteit binnen het aanbod en uniformiteit tussen de gevangenen troef is, is weinig realistisch en misschien zelfs ook niet wenselijk. Wel moet er in elke gevangenis een minimum aanbod aan hulp- en dienstverlening aanwezig zijn en voor wat betreft eventuele specialisaties (zoals bijvoorbeeld het behalen van een volledig diploma secundair onderwijs) zou het mogelijk moeten zijn om in functie van een detentietraject de juiste transfers te kunnen maken. Hierin ligt zeker een uitdaging weggelegd voor het Individueel Detentieplan²⁸. Dit individueel detentieplan, dat momenteel nog in de kinderschoenen staat, vertrekt vanuit de ideologie dat een geslaagde terugkeer naar de maatschappij meer vraagt dan een beperking van de detentieschade alleen. Daarbij dient immers een individuele aanpak voorop te staan. Zo worden binnen de uitwerking van dit plan de specifieke hinderpalen voor re-integratie gedetecteerd en worden desbetreffend oplossingsstrategieën uitgewerkt, waarin tevens, in overleg met de gedetineerde, de activiteiten voorgeprogrammeerd worden die hem in het perspectief van zijn invrijheidsstelling van dienst kunnen zijn.²⁹ Doch willen we hier herinneren aan de kritische noot die geuit werd ten aanzien van het voorbereiden van een voorwaardelijke invrijheidsstelling door de justitiële diensten, waarbij het ontwikkelen van dergelijk plan soms over het hoofd van de gedetineerde gebeurde zonder diens reële participatie, wat tot paternalistische of irrealistische voorwaarden kon leiden.³⁰ De Basiswet stelt trouwens expliciet dat de participatie van de gedetineerde moet gezocht worden.³¹ Dit individueel detentieplan moet dan ook aansluiting kunnen vinden bij het recht op maatschappelijke dienstverlening dat door de Gemeenschappen moet gewaarborgd worden.³² Daarnaast wensen we tevens te waarschuwen voor het risico dat dergelijk plan niet mag uitgroeien tot een 'controle-instrument' in het kader van een eventuele vervroegde invrijheidsstelling. Het al dan niet opstellen van dit plan blijft im-

mers een vrije keuze, dewelke dan ook gerespecteerd dient te worden.

Een belangrijke vraag om te beoordelen of het aanwezige aanbod bijdraagt tot de voorbereiding van de sociale re-integratie, is te weten of het aanbod wel alle gedetineerden bereikt die hier behoefte aan hebben. Door het ontbreken van systematische registraties hebben we hier evenwel geen zicht op. Toch blijkt uit de bevraging van betrokken actoren dat men ervan uit mag gaan dat er zelden een activiteit georganiseerd wordt waar meer dan vijftien personen aan kunnen deelnemen. Deze keuze wordt hoofdzakelijk ingegeven door veiligheidsoverwegingen, maar ook niet zelden door praktische of infrastructurele overwegingen. Zo is men uiteraard o.a. afhankelijk van de beschikbare lokalen (en de grootte van die lokalen) en het aantal aanwezige computers in een gevangenis. Tevens dienen we ons bewust te zijn van het feit dat er naast formele selectiecriteria, ook andere informele normen kunnen bestaan die de 'toegang' tot dergelijk aanbod belemmeren.³³

Men kan zich hier terecht de vraag stellen of het aanbod dan wel voldoet aan de vraag en of dit niet eerder een druppel op een hete plaat is? Om een passend antwoord op deze vraag te verkrijgen, is een bevraging van gedetineerden zelf onontbeerlijk. Binnen het kader van dit onderzoek verkeerden wij echter niet in deze mogelijkheid. Hellemans e.a. namen binnen hun onderzoek wel een bevraging van gedetineerden op m.b.t. hun participatie en tevredenheid van hulp- en dienstverleningsactiviteiten. Wat betreft activiteiten rond vorming, opleiding en arbeidstoeleiding bleek een grote mate van tevredenheid te bestaan, maar de beperkte beschikbaarheid van deze activiteiten bleek een heikel punt te zijn. Zij stelden dan ook vast dat sommige gevangenen lange wachtlijsten kenden die vooral blijken te gelden voor gesprekken met de trajectbegeleider en VDAB-consulent, maar ook voor onderwijs-, vormings- en sportactiviteiten.³⁴ De auteurs concludeerden dat ook in de strategisch plan-gevangenen het aanbod aan hulp- en dienstverlening nog onvoldoende gedetineerden op een systematische wijze bereikt en zij spraken in die optiek dan ook van een plan dat geen volledig succes boekt.³⁵

27 A. HELLEMANS, I. AERTSEN en J. GOETHALS, 'Gevangenis en samenleving 2009: een externe evaluatie van het Vlaams strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden', Fatik 2009, 121, 20-21.

28 Art. 38-39 van de Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden, B.S. 1 februari 2005.

29 L. DUPONT, 'Proeve van een voorontwerp van beginselenwet gevangeniswezen en tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen', in DUPONT, L. (ed.), Op weg naar een beginselenwet gevangeniswezen, Leuven, Universitaire pers Leuven, 1998, 143-144.

30 S. RIGUEL, 'Le point de vue d'un directeur de prison', in BOSLY, H-D. en MALEVE, B., La libération conditionnelle: évaluation des pratiques. Actes du colloque du 4 avril 2000, Nivelles, Conférence du jeune barreau de Nivelles, 2000, 57-70.

31 Art. 38 van de Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden, B.S. 1 februari 2005.

32 M. BOUVIERNE-DE BIE, l.c., 2002, 372-373.

33 T. VANTHUYNE en R. ROOSE, 'Naar een kwaliteitsvol kwaliteitsconcept. Forensisch welzijnswerk als casus', Alert 2004, 2-3.

34 A. HELLEMANS, I. AERTSEN en J. GOETHALS, l.c., 20-21.

35 A. HELLEMANS, I. AERTSEN en J. GOETHALS, l.c., 18-19.

Hoewel lokaal³⁶ enkele initiatieven voor registratie gehanteerd worden, ligt een belangrijke opdracht voor de toekomst in het hanteren van een consequent en coherent registratiesysteem in alle gevangenissen om also het evalueren van het aanbod alsook het beoordelen van de instap en uitval mogelijk te maken met het oog op eventuele beleidsaanbevelingen en/of beleidsaanpassingen. Op niveau van de individuele gedetineerde, kan een overzicht van het eventueel doorlopen traject inzake hulp- en dienstverlening belangrijke informatie bevatten in het kader van het vervolledigen van het reclasseringsplan. Evenwel bestaat ook hier weer het gevaar dat dergelijk registratie-instrument gehanteerd kan worden als een controle-instrument, wat geenszins de bedoeling mag zijn. België kent immers een 'recht' op hulp- en dienstverlening, geen 'verplichting'. In juni 2009 zou de Vlaamse gemeenschap van start gaan met het GedetineerdenOpvolgSysteem (GOS). Dit systeem koestert de ambitie om zowel de individuele gedetineerde optimaal te begeleiden in zijn of haar traject, alsook op coördinerend niveau informatie te genereren rond het activiteitenaanbod. Daarnaast zal ook het momenteel nog lokale initiatief (OASE-map) van de gevangenis van Gent, uitgebreid worden naar alle Vlaamse gevangenissen. De OASE-map is eerder een instrument in handen van de gedetineerden, dan van de medewerkers van Vlaamse Gemeenschap of Justitie. Het vormt een opvolgingsmap die ter beschikking zal staan van de gedetineerde wanneer hij overgebracht wordt naar een andere inrichting of wanneer hij de stap naar de vrije samenleving maakt.³⁷ Hopelijk wordt met deze map de kans gegrepen om de continuïteit te waarborgen bij transfers maar ook bij invrijheidsstelling. Indien de geleverde inspanningen *intra muros* effect wensen te resorteren in de vrije samenleving, veronderstelt dit immers dat er een continuïteit is tussen het aanbod aan activiteiten tijdens de detentie en de voorbereiding op en opvolging na de invrijheidsstelling, waarover later meer. Op welke manier beide systemen hun ingang zullen vinden en zich zullen verhouden tot het individueel detentieplan, valt vooralsnog af te wachten...

Vorming, opleiding en arbeidstoeleiding binnen een penitentiaire context: een uitdaging op zich

De gevangenis is een strikt hiërarchisch gestructureerd geheel, waarin gevangenisdirecties een belangrijke verantwoordelijkheid hebben inzake veiligheid, zowel t.a.v.

de samenleving als t.a.v. al wie zich in de gevangenissen bevindt. Hieruit voortvloeiend konden we met enige voorzichtigheid doorheen ons onderzoek vaststellen dat de uitgebreidheid van het aanbod aan vorming, opleiding en arbeidstoeleiding binnen een specifieke gevangenis, sterk bepaald wordt door de mate waarin de directie deze activiteiten als bedreigend voor de veiligheid ervaart. Doch merken we hierbinnen een gunstige trend. De activiteiten op de drie onderzochte terreinen worden immers steeds meer als een wezenlijk onderdeel van het systeem ervaren door de directies. In dit bewustwordingsproces speelt de (recente) Basiswet een niet te onderschatten rol. Desalniettemin dient er nog geïnvesteerd te worden in een gunstig inbeddingsklimaat voor dergelijke initiatieven, een aanbeveling die bovendien reeds in 1997(!) geformuleerd werd.³⁸

Dat er zelfs op bovenlokaal niveau nog gewerkt kan worden aan een gunstiger inbeddingsklimaat, valt af te leiden uit de strenge voorwaarden verbonden aan de toekenning van aanmoedigingspremies. Gedetineerden die zich inschrijven voor een activiteit dewelke overdag plaats vindt, kunnen op dat moment uiteraard niet werken, hetgeen een verlies aan loon impliceert. Dit blijkt een grote belemmering tot deelname te vormen. Doch bestaan er vandaag de aanmoedigingspremies³⁹, maar uit ons onderzoek blijken de voorwaarden tot toekenning van deze premies (nog) te hoog te zijn, vnl. de voorwaarde m.b.t. de tijdsduur van de opleiding. Zo bepaalt de ministeriële omzendbrief van 21 februari 2005 o.a. dat de opleiding minimum negen uur⁴⁰ per week dient te bedragen, wat in de praktijk vaak te hoog blijkt te zijn. Een versoepeling van de voorwaarden van deze omzendbrief dringt zich dan ook op, wil men gemotiveerde gedetineerden niet verliezen. Bovendien kunnen er ernstige vraagtekens geplaatst worden bij de vergoeding die zij ontvangen d.m.v. de aanmoedigingspremies. Door slechts 0,68 euro per uur te verdienen, lijden zij zeker aan loonverlies.⁴¹ Niet alleen gevangenisdirecties en gedetineerden, maar ook penitentiair beambten dienen doordrongen te zijn van het belang van dergelijke activiteiten. De bevraagde actoren haalden echter meermaals aan dat de penitentiair beambten niet onverdeeld positief staan tegenover initiatieven op deze vlakken. Deze activiteiten veroorzaken immers extra bewegingen, wat zowel een verhoging van de werkdruk als een verhoging van het onveiligheidsgevoel blijkt teweeg te brengen. Deze

36 In Gent wordt o.a. geëxperimenteerd met de OASE-map, waarin hulp- en dienstverleningsactiviteiten overzichtelijk en structureel geregistreerd worden. Elders gebeurde deze registraties eerder op individueel initiatief, zonder enige (formele) omkadering.

37 K. POLFLIET, "De Vlaamse hulp- en dienstverlening aan gedetineerden of hoe de nieuwe wegen vaste vorm krijgen...", in DAEMS, T., PLETINCX, P., ROBERT, L., SCHEIRS, V., VAN DE WIEL, A. en VERPOEST, K., *Achter tralies in België, Gent, Academia Press, 2009, 216, 218-219.*

38 M., REGELBRUGGE, "Onderwijs, vorming, sport en cultuur in de Vlaamse gevangenissen", in DETIENNE, J., ETIENNE, L. en PIERAERTS, M. (eds.), *Samenlevingsparticipatie in de gevangenissen, Brussel, Koninklijke Commissie der Beschermingscomités, 1997, 101-103.*

39 Een aanmoedigingspremie van 0,62 euro per uur kan worden toegekend aan gedetineerden die een opleiding volgen.

40 Bij de berekening van het aantal uren worden zowel de cursuren als – indien deze noodzakelijk zijn voor de studie – de uren zelfstudie in aanmerking genomen. De uren zelfstudie mogen maximum de helft van het aantal cursuren bedragen.

41 Wanneer zij slechts 0,68 euro per uur verdienen, levert dit slechts een 70 à 80 euro per maand op.

houding wordt volgens de bevroegde professionals, nog versterkt door enerzijds de overbevolking in de gevangenissen en anderzijds de onderbezetting van het personeel. De respondenten stelden dan ook dat de aanhoudende overbevolking en de onderbezetting van het personeel dreigen om het even welk vernieuwend initiatief in de kiem te smoren, dus inspanningen op dit vlak zijn werkelijk onontbeerlijk.

Om aan dit gunstig inbeddingsklimaat te werken, blijkt het goed informeren van penitentiair beambten over het aanbod en van de verschillende externe actoren zeer belangrijk te zijn. Op welke manier de steun van de beambten vergroot kan worden en wat de juiste kanalen en instrumenten zijn om hieraan tegemoet te komen, is zelfs na het plaats gevonden hebben van de rondetafels nog onduidelijk. Een gelijkaardige vaststelling werd gedaan bij onze collegae: *"Bij het bewakingspersoneel is het draagvlak voor het strategisch plan nog erg klein. Het is niet duidelijk in hoeverre de penitentiair beambten de gedetineerden (kunnen) stimuleren en motiveren om deel te nemen aan de hulp- en dienstverlening. In sommige gevangenissen blijken er wel degelijk weerstanden te bestaan, die niet louter zijn terug te voeren tot praktische omstandigheden, overbevolking van de gevangenispopulatie of onderbezetting van het personeel."*⁴² In enkele gevangenissen werden al kanalen gezocht om penitentiair beambten meer te betrekken bij dergelijke initiatieven, maar niet altijd met evenveel succes. Zo zien we in de gevangenis van Leuven-Hulp een 'vormingsagent'. Dit is een beambte die zich bezig houdt met het in goede banen leiden van bepaalde vormingsactiviteiten en dus ook vrijgesteld is van de bewakingsfunctie, waardoor hij niet altijd op begrip van collega-beambten kan rekenen. In andere gevangenissen, waaronder Oudenaarde, opteert men ervoor bepaalde penitentiair assistenten te betrekken in vergaderingen omtrent activiteiten gericht op o.a. vorming, opleiding en arbeidstoeleiding. Maar nergens schijnt het vlekkeloos te verlopen. Een vaststelling die duidelijk vraagt om accurate oplossingen...

Eigen aan een penitentiare context is ook de diversiteit aan verschillende subpopulaties, met vaak verschillende noden. Denken we hierbij maar aan beklaagden, veroordeelden, geïnterneerden, anderstaligen, mannen, vrouwen, allochtonen en noem maar op.⁴³ In het gevoerde onderzoek waren evenwel enkel mannen-gevangenissen betrokken en slechts één gevangenis (Leuven-Hulp) waar ook geïnterneerden geherbergd worden, maar toch benadrukten de bevroegde actoren meermaals het verschil in behoeften en noden tus-

sen beklaagden en veroordeelden, die bovendien niet zelden geherbergd worden binnen één en dezelfde gevangenis. Elke hechtenistitel lijkt namelijk een eigen problematiek mee te brengen. Veelvuldig werd gesteld dat beklaagden, in tegenstelling tot het merendeel van de veroordeelden, vaak (nog) niet bezig zijn met het 'zinvol' invullen van hun detentieperiode en het verhoogen van hun re-integratiekansen, maar daarentegen als belangrijkste bekommernis het vrijkomen koesteren. Interne actoren wijzen erop dat het bovendien organisatorisch zeer moeilijk is om activiteiten voor beklaagden te ontwikkelen omdat deze groep gekenmerkt wordt door een groot verloop⁴⁴, onverwachtse uithalingen door politiediensten, bezoek van advocaat, enz. De conclusie luidde dan ook meermaals dat beklaagden nood hebben aan 'kortlopende' en 'op maat gemaakte' activiteiten.

Gegeven het feit dat beide populaties niet zelden vertegenwoordigd zijn binnen één en dezelfde gevangenis, behoeft het geen verder betoog dat men hier voor een moeilijke opdracht staat. Het onderzoek toonde aan dat het geen evidentie vormt om een aanbod te ontwikkelen dat afgestemd is op de noden en behoeften van de verscheidene populaties. In Leuven-Centraal tracht men dit op te lossen door een gescheiden aanbod te ontwikkelen, maar deze optie is niet overal realiseerbaar, aangezien dit meer bewegingen impliceert en men vaak ook kampt met de problematiek van onvoldoende personeel en onvoldoende leslokalen. Kortom, een constante evenwichtsoefening tussen verscheidene noden bleek hier de boodschap.

Anderstaligen hebben doorgaans hetzelfde profiel als hun Nederlandstalige collega's maar hun gebrekkige talenkennis brengt specifieke problemen en behoeften met zich mee.⁴⁵ Op het vlak van vorming, opleiding en arbeidstoeleiding heerst er in de onderzochte Vlaamse gevangenissen een schrijnende toestand qua aanbod voor anderstaligen. Wel merken we al enige positieve evoluties door o.a. de uitbouw van de bibliotheken met anderstalige werken en het aanbieden van de cursus 'Nederlands voor anderstaligen', maar veel verder dan dit reikt het aanbod aan vorming, opleiding en arbeidstoeleiding⁴⁶ (helaas) niet. Deze vaststelling dienen we natuurlijk ook in het perspectief te plaatsen van de moeilijkheden verbonden aan het verstrekken van onderwijs aan niet-Nederlandstaligen binnen Vlaamse gevangenissen. We mogen immers niet blind zijn voor de beperkte middelen voor de realisatie van dit alles. Niettemin mogen we deze populatie niet uit het oog verliezen en dient er blijvend geïnvesteerd te worden

42 A. HELLEMANS, I. AERTSEN en J. GOETHALS, l.c., 19.

43 Voor een overzicht van etnische en genderdiversiteit verwijzen wij u graag naar: V. LIPPENS, A. NUYYTENS en V. SCHEIRS, *"Different profiles, different pains! Diversiteit en detentiebeleving: nood aan een gedifferentieerde strafuitvoering?"*, in DAEMS, T., PLETINCX, P., ROBERT, L., SCHEIRS, V., VAN DE WIEL, A. en VERPOEST, K., *Achter tralies in België*, Gent, Academia Press, 2009, 113-144.

44 Voorlopige vrijlating, overplaatsing naar andere gevangenis, enz.

45 S. LENAERS, E. VALGAEREN en M. VAN HAEGENDOREN, l.c., 125-138.

46 De VDAB hanteert steeds de voorwaarde dat ze de Nederlandse taal voldoende moeten beheersen.

in activiteiten om hun detentieschade zo veel als mogelijk te beperken.

Tot slot willen we erop wijzen dat het onmogelijk is om de interne rechtspositie van gedetineerden los te koppelen van hun externe rechtspositie. De externe rechtspositieregeling moet in die optiek dus ook aansluiten bij o.a. de doelstelling van sociale re-integratie. In de praktijk blijkt het uitblijven van een concrete datum voor voorwaardelijke invrijheidsstelling dan ook een groot obstakel te zijn in het kader van een efficiënt arbeidstoeleidingstraject. Welke werkgever is immers bereid iemand aan te nemen indien het nog onzeker is wanneer deze persoon vrij komt? Dit is een kritiek die frequent naar voren kwam bij de bevroegde actoren en die niet geheel onterecht blijkt te zijn.

En de coördinatie van dergelijke initiatieven: van mens tot mens?

De lokale coördinatie/samenwerking tussen de verschillende betrokken actoren bleek overal goed te lopen. In bepaalde gevangenissen gebeurde deze coördinatie via welzijnsteams of lokale werkgroepen, elders eerder ad hoc. Maar als belangrijke voorwaarde voor deze goede samenwerking werd meermaals gewezen op de lokale (stilzwijgende) afspraken. Er heerste toen reeds angst voor het moment dat deze afspraken zouden geformaliseerd moeten worden, een noodzakelijk gevolg van het Strategisch Plan. Op bovenlokaal niveau stelde zich tevens de nood aan congruentie, doch liet deze duidelijk op zich wachten wat betreft de zeven onderzochte gevangenissen. Wil men komen tot een geïntegreerd en integraal aanbod dan is er ook op dit beleidsniveau nood aan structureel overleg om also een bovenlokale coördinatie te realiseren. Op het moment van ons onderzoek zagen we wel inspanningen⁴⁷ in deze richting, doch nog onvoldoende, aangezien er nog geen orgaan bestond dat Justitie en Vlaamse gemeenschap op permanente basis samenbracht rond het coördineren van dit aanbod. Het Strategisch Plan zorgt daarentegen voor formeel overleg op zowel lokaal als bovenlokaal niveau. Bovenlokaal door de implementatie van de Vlaamse Stuurgroep en de bovenlokale werkgroep voor Vlaamse Gemeenschap en Justitie. Maar ook op lokaal niveau kent men met het plan formeel overleg tussen de verschillende actoren. Het strategisch plan voorziet in de oprichting van PMD's (planningsteams Maatschappelijke Dienstverlening) in elke gevangenis. Het doel van dit PMD is de diverse vormen van hulp- en dienstverlening vanuit de voorzieningen van de Vlaamse Gemeenschap te coördineren en af te stemmen op initiatieven van de ge-

vangenis. Een PMD zou, naast de beleidsmedewerker en een vertegenwoordiger van de gevangenis, moeten bestaan uit de vertegenwoordigers van de diverse betrokken hulp- en dienstverleningsorganisaties. In 2003 bleek er nog nergens een PMD te zijn opgericht en ook in 2008 was dit nog niet overal het geval. Hellemans e.a. stellen vast dat het zwaartepunt van het overleg bij de reeds bestaande (informele) werkgroepen blijft liggen en het realiseren van een formeel centraal PMD in vele gevangenissen geen evidentie betreft.⁴⁸ Zij concluderen dan ook dat deze (nieuwe) samenwerkingsvormen en organisatiestructuren in theorie wel aanvaard en ondersteund worden, maar dat er zich in de praktijk nog problemen voordoen. De vraag is natuurlijk of de PMD's noodzakelijk zijn of dat men best de voorkeur blijft geven aan de reeds bestaande werkvormen? De auteurs van het KUL-onderzoek stelden, in het verlengde van de hierboven gestelde vraag, vast dat het uittekenen en coördineren van een algemeen hulp- en dienstverleningsbeleid per gevangenis bemoeilijkt wordt door het ontbreken van een formeel geïnstalleerd PMD. Er is dus nog werk aan de winkel.

Het moge duidelijk zijn uit het onderzoek van onze collegae dat de formalisering gepaard gaande met het Strategisch Plan heel wat voordelen schept, zoals duidelijkheid rond opdracht, verantwoordelijkheidsbesef per departement, samen een groep vormen, enz. Desalniettemin zijn we overtuigd van het belang van informele gesprekken en hopen we dan ook dat verdere jurisdisering niet leidt tot het wegvallen van informele contacten, kortom, niet alleen vanuit positie of organisatie tot elkaar spreken, maar ook van mens tot mens! Hellemans e.a. spreken volgens ons dan ook terecht over de nood om verdere ontwikkelingen op een gecoördineerde wijze op te volgen, te evalueren en bij te sturen waar nodig.⁴⁹

Every cloud has a silver lining: best practices in zeven Vlaamse gevangenissen

Hoewel tot hier toe de focus lag op vastgestelde knelpunten, verbonden aan eventuele aanbevelingen, verdienen enkele vastgestelde best practices hier ook een plaats. Ofschoon er zeker verscheidene positieve initiatieven vastgesteld werden, maken we hier een selectie van de opvallendste bevindingen.

Een kritieke succesfactor voor een succesvolle (voorbereiding van de) re-integratie blijkt volgens internationale literatuur te liggen in de realisatie van continuïteit tussen wat intra muros aangeboden wordt en de nazorg die extra muros voor verdere opvolging en be-

⁴⁷ Zie onder meer de operationele plannen, de coördinerende rol van het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk en de (bovenlokale) ondersteunende opdracht van het Vlaams Ondersteuningscentrum voor het Volwassenenonderwijs.

⁴⁸ A. HELLEMANS, I. AERTSEN en J. GOETHALS, l.c., 18-19.

⁴⁹ Ibid., 22.

geleiding zorgt.⁵⁰ Het blijkt met andere woorden onvoldoende om ex-gedetineerden bij invrijheidsstelling (gewoon) over te dragen aan de 'reguliere' instanties, omdat uit eerder verricht onderzoek bleek dat deze ex-gedetineerden reeds vaak omringd worden door allerlei verplichte 'begeleidingen' in het kader van voorwaarden, waardoor het geen sinecure is om hier nog eens een vrijwillige begeleiding bij te nemen. Bovendien hebben zij meestal weinig behoefte om de banden met het gedetineerdenverleden aan te houden.⁵¹ Het realiseren van een adequate en aangepaste nazorg betreft dus geenszins een evidentie. Extra inspanningen dringen zich op. Hoewel zeker nog niet alle activiteiten en/of instanties doordrongen zijn van het belang van dergelijke nazorg en continuïteit, bemerkten we toch enkele lovenswaardige initiatieven in die richting.

Zo liep er op het moment van ons onderzoek in de Leuvense gevangenissen het Try-out project: een project dat de overgang van gevangenis naar werk vlotter wenste te maken. Een jobcoach begeleidde ex-gedetineerden gedurende de eerste zes maanden nadat ze vrij kwamen, onder elektronisch toezicht stonden of nog in beperkte detentie verbleven in hun zoektocht naar een baan en tijdens de eerste maanden van tewerkstelling.⁵² Het project⁵³ liep (helaas) op zijn einde tijdens onze onderzoeksperiode. De inspanningen die binnen dit project geleverd werden tot het vinden van een 'aangepaste' job voor de desbetreffende personen en voornamelijk ook de inspanningen die geleverd werden om hen te helpen hun job te behouden (cf. nazorg), wierpen duidelijk vruchten af. Er werden in totaal achtendertig begeleidingen opgestart binnen dit project, waarvan er dertien bij beëindiging van dit project (nog steeds) een job hadden, één persoon zat in een individuele beroepsopleiding, twee waren nog in opleiding, een andere persoon zat nog in de oriënterende fase, elf zaten nog steeds in detentie, zes personen waren werkloos en vier waren opnieuw gedetineerd. De cijfers tonen aan dat het uiteraard niet voor iedereen slaagde, maar dat het project voor een niet onbelangrijk deel ($\pm 1/3^{\text{de}}$) wel succes boekte. Hoewel de VDAB reeds voortreffelijke inspanningen levert naar gedetineerden toe, verdient deze nazorg extra aandacht in de toekomst.

In dit kader pleiten wij dan ook voor de uitbreiding van

jobcoaching⁵⁴ tot de doelgroep van gedetineerden, met als impliciet gevolg de heropstart van een dergelijk project. Niet alleen op het vlak van arbeidstoeleiding, maar zeker ook het certificaatgericht onderwijs levert bij tot de versteviging van de sociale re-integratie. Het afleveren van studiebewijzen, dewelke 'buiten' ook aangewend kunnen worden, komt de nagestreefde continuïteit ten goede. Enkele gevangenissen, waaronder Leuven-Centraal en Oudenaarde, bieden zelfs de mogelijkheid een volledig diploma secundair onderwijs te behalen, opgesplitst in modules. Het modulair opgebouwd onderwijs heeft ook tot voordeel dat de reeds afgelegde modules meegenomen kunnen worden bij eventuele overplaatsingen en zelfs bij invrijheidsstelling, hetgeen de continuïteit van wat intramuros of binnen één welbepaalde gevangenis startte zeker bevordert. Ook nieuwe initiatieven gaan vaak uit van het belang van continuïteit. Denken we in dit kader maar aan het individueel detentieplan, dat momenteel nog in de kinderschoenen staat, maar kan uitgroeien tot een zeer belangrijk instrument met het oog op de sociale re-integratie, aangezien men dit opgemaakt plan, en zijn realisering, buiten kan aanwenden.

Eerder in dit artikel spraken we al over de vastgestelde verscheidenheid in het aanbod aan vorming, opleiding en arbeidstoeleiding in verschillende gevangenissen, die zowel door ons als door Hellemans e.a. onderschreven wordt. Doch bemerkten wij in de door ons bestudeerde gevangenissen een positieve evolutie tot meer coherentie tussen de verscheidene activiteiten. Een blijvend engagement van heel wat lokale actoren alsook enkele belangrijke beleidsinitiatieven zowel aan de kant van Justitie als aan de kant van de Vlaamse gemeenschap zijn hieraan wellicht niet vreemd. Deze positieve trend blijkt in volle opmars, denken we hierbij maar aan de recente uitbreiding van het Strategisch Plan, de aanstelling van onderwijscoördinatoren en het engagement van de VDAB tot fysieke aanwezigheid in alle Vlaamse gevangenissen. Er beweegt dus (gelukkig) heel wat op deze domeinen, waardoor de vastgestelde lacunes ter realisatie van een 'minimumaanbod' hopelijk gaan behoren tot de verleden tijd. De aandacht voor deze problematiek mag echter niet verzwakken en deze (nieuwe) bewegingen vragen om opvolging, evaluatie en eventuele aanpassingen of bijsturingen.

50 S. TAXMAN, D. YOUNG en J.M. BYRNE, "With eyes wide open: formalizing community and social control intervention in offender reintegration programmes", in MARUNA, S. en IMMARRIGEON, R. (eds.), *After Crime and Punishment: Pathways to offender reintegration*, Cullompton, Willian, 2004, 245-248; M. MAGUIRE en P. RAYNOR, "How the resettlement of prisoners promotes desistance from crime: Or does it?", *Criminology and Criminal Justice* 2006, 6, 19-38; J. TRAVIS, A.L. SOLOMON en M. WAUL, *From prison to home: The dimensions and Consequences of Prisoner Reentry*, Washington, The Urban Institute, 2001, 19.

51 VLAAMSE GEMEENSCHAP, *Ontwikkeling van relevante beleidsindicatoren inzake de kwaliteit en de effectiviteit van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden in de Vlaamse gevangenissen, interuniversitair onderzoeksproject*, 2003, 115-116.

52 Studiedag 'Aan de bak in heel Vlaanderen', 13 maart 2008.

53 Het project liep tegelijkertijd in Leuven-Hulp en Leuven-Centraal gedurende de periode 01/12/2006 - 31/05/2008.

54 Jobcoaching richt zich tot op heden (enkel) op de doelgroepen: allochtonen, personen met een arbeidshandicap, 50+ers en kortgeschoolden. Onrechtstreeks kunnen (ex-)gedetineerden dus wel vallen onder de bestaande doelgroepen van jobcoaching. Desalniettemin dient deze uitbreiding zeker overwogen te worden.

De zinledige vrijheidsstraf Een herinnering aan Louk Hulsman

John Blad *

"[...] probeer je eens in te leven in wat dat is, de gevangenis, gevangenzitten. [...] Iemand van zijn vrijheid beroven, dat is niet niks. Het enkele feit opgesloten te zitten, niet meer vrij te kunnen gaan en staan waar je wilt, niet te kunnen ontmoeten wie je wilt, doet dat niet ontzettend pijn? Dát houdt gevangenschap in. Het is ook een bestraffing van het lichaam. Men beweert dat lijfstraffen afgeschaft zijn, maar dat is niet waar: de gevangenis breekt het lichaam af; het gebrek aan frisse lucht, zon, licht, ruimte, de opsluiting tussen vier muren, het luchten onder tralies, het gedwongen samen-zijn met opgedrongen lotgenoten, soms onder vernederende sanitaire omstandigheden, de stank, de kleur van de gevangenis! Dat zijn allemaal fysieke beproevingen die het lichaam afbreken.

Dat eerste leed – de vrijheidsbeneming – veroorzaakt weer ander leed, in een kettingreactie, die de gedetineerde op alle niveaus van zijn persoonlijk leven treft. Met het verlies van zijn vrijheid raakt degene die van een salaris moet leven en een baan heeft zijn werk meteen kwijt. Hij verliest op hetzelfde moment de zekerheid van een eigen onderkomen en de mogelijkheid om voor zijn gezin te zorgen. Hij ziet zich van dat gezin gescheiden, met alle psychische problemen van dien: zijn vrouw of vriendin blootgesteld aan vijandigheden (misschien kwaadwillende burens of een werkgever die eist dat ze ontslag neemt), zijn kinderen worden voortaan gestigmatiseerd: 'Zijn vader heeft in de gevangenis gezeten.'

Abrupt van de wereld afgesneden, ervaart hij een totale verwijdering van wat hij heeft gekend en liefgehad. Bovendien wordt de tot gevangenisstraf veroordeelde opgenomen in een wereld die vervreemdend werkt en waarin elke relatie wordt vervormd. Want de gevangenis betekent nog veel meer dan de beroving van iemands vrijheid met alle gevolgen van dien. Zij betekent niet alleen een terugtrekken uit de gewone wereld van bedrijvigheid en genegenheid, maar ook en vooral het terechtkomen in een kunstmatige omgeving waarin alles negatief is. Dat is wat de gevangenis tot een bijzonder sociaal kwaad maakt: het is *een zinledig lijden*."

"De menswetenschappen geven ons een idee van de omvang van het leed. Zij stellen vast dat geen enkel voordeel kan worden verwacht van gevangenisstraf, voor niemand [...]. De leefregels van de gevangenis maken dat daar relaties van een passief-agressief en

afhankelijkheids-overheersingstype de boventoon voeren; zij laten vrijwel geen ruimte voor initiatief en overleg; zij kweken gevoelens van minachting voor de mens, zij maken infantiel. Het feit dat tijdens de opsluiting de seksualiteit op geen andere wijze tot uiting kan komen dan door fantasieën en kunstmiddelen, door masturbatie of homosexualiteit, vergroot het innerlijk isolement. Het klimaat van alomtegenwoordige dwang ondermijnt het zelfvertrouwen, leert de echte omgang met anderen af, verlamt de ontwikkeling van sociaal aanvaardbare attitudes en gedragingen voor de dag van de vrijlating. In de gevangenis worden mensen *gedepersonaliseerd en gedesocialiseerd*.¹

Aan het woord is de in januari van dit jaar (2009) overleden Louk Hulsman, die in sommige kringen beroemd en in andere berucht is geworden door zijn streven naar de afschaffing van het strafrecht. Een streven dat zich in de jaren 1970 begon te openbaren in een aantal publicaties dat voortbouwde op eerder strafrechtscritisch werk in een periode waarin hij het strafrecht nog wel als maatschappelijke institutie waarden kon. Aan het begin van zijn academische loopbaan (1964) omschreef hij het strafrecht als "een juweel van een instrument tot rechtshandhaving"², maar reeds toen had hij grote bezwaren tegen de vrijheidsstraf:

"De vrijheidsstraf is, globaal gezien, een van de minst gelukkige sancties. Uit een oogpunt van speciaal preventieve gedragsbeïnvloeding lijkt zij relatief weinig effectief. Uit een oogpunt van generaal preventieve gedragsbeïnvloeding kan zij [...] in veel gevallen worden gemist. Niet zelden staat zij in de weg aan het herstel van de aangerichte schade. Slechts in zeer uitzonderlijke gevallen is zij vereist om tegemoet te komen aan de in de maatschappij bestaande vergeldingsbehoefte. In de regel brengt zij voor de gestrafte grote nadelen mee, terwijl zij bovendien in economisch opzicht als een dure sanctie moet worden aangemerkt. Onder deze omstandigheden lijkt het geboden de beschikbaarheid van de vrijheidsstraf in aanzienlijke mate te beperken. Voor zover de vrijheidsstraf nog onmisbaar is, zal de daarvoor beschikbare outillage in aanzienlijke mate moeten worden verbeterd."³

Criminaliteit zag Hulsman vooral als een teken van gebrek aan mogelijkheden tot bevredigend sociaal functioneren, waarop met een cellulaire vrijheidsstraf niet

* John Blad is strafrecht docent, Erasmus Universiteit Rotterdam.

1 Louk Hulsman (1986), Afscheid van het strafrecht, Wereldvenster, Unieboek: Houten, p. 52-53. *Cursiveringen in het origineel*.

2 L.H.C. Hulsman (1965), *Strafrecht en Gerechtigheid*, Te Elferd Ure, 12e jrg. Nr.2, p.60.

adequaat speciaal preventief kon worden gereageerd omdat die straf de mogelijkheid tot sociaal functioneren nog verder atrofieert.⁴

Hoewel zijn keuze voor een abolitionistisch pleidooi door hemzelf – achteraf – ook wel eens is geduid als een strategisch noodzakelijk antwoord op een steeds maar verder expanderend en verkillend strafrecht, lijkt zij toch vooral een mogelijke, logische gevolgtrekking⁵ uit de visie die Hulsman op het strafrecht ontwikkeld had. Hervormingsvoorstellen zouden krachteloos zijn, zolang zij uitgaan van de gedachte dat het strafrechtelijk systeem *beter moet worden toegerust* om zijn taak ten aanzien van de sociale problemen die als misdaad worden gedefinieerd beter te vervullen. Binnen dat gespreksuniversum zag hij geen progressiemogelijkheden: het strafrecht zelf werd het sociale probleem waar hij zijn aandacht op richtte.⁶

Humanisering?

De vorderingen die in de loop der tijd waren gemaakt bij de verbetering van het gevangenisregime gaven Hulsman geen reden om zich aan te sluiten bij de gedachte dat de strafrechtspleging in toenemende mate was gehumaniseerd: "De 'leedgraad' van de strafrechtelijke maatregelen is geen absoluut gegeven. Zij bestaat in het *verschil* tussen de normale leefsituatie van de gestrafden en hun omgeving en de situatie die door het ingrijpen van het strafrechtelijk systeem wordt geschapen. Het strafrechtelijk systeem betrof en betreft zijn cliëntèle overwegend uit de zwakste bevolkingsgroepen. De levensomstandigheden van die groepen zijn de laatste jaren aanzienlijk verbeterd. Het ziet er naar uit dat de verbeteringen die in de laatste 30 jaar binnen de strafrechtelijke sanctie hebben plaatsgevonden geen gelijke tred hebben gehouden met de verbeteringen die in de *normale* leefsituaties van de zwakste bevolkingsgroepen zijn te onderkennen. Wanneer deze veronderstelling juist is, is de leedgraad van de strafrechtelijke sanctie in die periode uiteindelijk toegenomen."⁷

Hierbij moet bedacht worden dat Hulsman van mening was dat de strafrechter bij de bepaling van de straf ook altijd rekening moet houden met het aan de zitting voorafgaande voorbereidend onderzoek, dat met zijn dwangmiddelen door de verdachte vaak ook als bestraffend wordt ervaren. Deze ervaring van strafprocessuele middelen *als straf* moet worden meege-

wogen omdat het uiteindelijk gaat om de vraag of de verdachte zich voldoende geconfronteerd weet met de normatieve betekenis van zijn delictshandelen.⁸

Selectiviteit en ongelijkheid

De constatering dat het strafrecht vooral de zwakste bevolkingsgroepen raakt met zijn sancties is niet een neutrale maar een kritische factor in de waardering van de meest ingrijpende sanctie, de vrijheidsstraf. Het zijn de "kleine luiden die moeilijkheden met de wet kregen en niemand in de buurt hadden om hun probleem in der minne te schikken... Arme drommels, zielepoten. Het strafrechtstelsel *creëert en versterkt* zichtbaar de *sociale ongelijkheden*."⁹

Hulsman doet een beroep op ieders burgerlijke en voor sommigen het professionele, verantwoordelijkheidsgevoel: "als u tevreden bent met traditionele denkbeelden over het strafrechtstelsel en de gevangenis: als u onverschillig de schouders ophaalt voor berichten die soms tot het kleine nieuws doordringen, nieuws om van te rillen over de problemen in de gevangenis: opsluiting van jongeren in isolatiecellen, zelfmoorden van jonge mensen, opstanden, geweld tussen gedetineerden; als zij die de machine in bedrijf houden er de gruwel van kennen maar geen hand uitsteken uit onmacht tegenover het kwaad dat ze veroorzaakt, en op hun post blijven; dan stemmen u en zij feitelijk in met de gevangenis en het strafrechtstelsel dat daartoe leidt. Accepteert u het werkelijk betrokken te zijn bij de concrete activiteiten die tot deze toestanden leiden?"¹⁰ Mocht het de lezer een normaal middel toeschijnen om te straffen en sommigen van zijn gelijken buiten te sluiten, dan verklaart Hulsman dat door de psychologische afstand die tot stand is gebracht tussen die lezer en degenen die in het systeem zijn beland. Een psychologische afstand waarvoor de media mede verantwoordelijkheid dragen doordat ze te weinig aandacht besteden aan de "banale, routinematige zittingen waarin de mensen van het apparaat hun rol zonder overtuiging spelen en waar iedereen zich verveelt. Als ze (de journalisten, JrB) echt hun vak zouden uitoefenen zou men weten dat iedere dag in het hele land honderden personen in een mum van tijd worden veroordeeld [...] en de gevangenis indraaien."¹¹

3 L.H.C. Hulsman (1968), *De strafrechtelijke sanctie en zijn maat*, *Wijsgerig Perspectief*, p. 207-2332, p. 227. Herhaald in 1969 in de tekst vermeld in voetnoot 8.

4 L.H.C. Hulsman (1968), *De strafrechtelijke sanctie en zijn maat*, p. 215. Herhaald in 1969 in de tekst vermeld in voetnoot 8: p. 76.

5 Een logische, niet per se een noodzakelijke.

6 L.H.C. Hulsman (1979) *Een abolitionistisch (afschaffend) perspectief op het strafrechtelijk systeem*, in: *Problematiek van de strafrechtspraak*, Bosch en Keuning, p. 50-74, p. 52.

7 L.H.C. Hulsman (1979), a.w., p. 52.

8 L.H.C. Hulsman (1969), *Straftoemeting. Een preadvies*, in: *Straf*, Anthos: Bosch & Keuning, Baarn, 103/104.

9 Louk Hulsman (1986), *Afscheid van het strafrecht*, a.w. p. 66. *Cursivering in het origineel*.

10 Louk Hulsman (1986), *Afscheid van het strafrecht*, a.w. p. 66.

11 Idem.

Beroving van waardigheid

De toepassing van gevangenisstraf is de resultante van een proces dat 'een schuldige' nodig heeft: die schuldige wordt 'door het wettelijk mechanisme' aangewezen en hij wordt daardoor al van zijn waardigheid beroofd.¹² De schuldige wordt geacht de gevangenisstraf te verdienen en deze moet volgens velen vooral zo kwellend mogelijk worden ten uitvoer gelegd.¹³

"Men wil dat hij die iemand schade heeft berokkend berouw toont, spijt, medelijden met de persoon die hij kwaad heeft gedaan. Maar hoe kan men hopen die gevoelens op te wekken in het hart van een man die zich verpletterd voelt door een buitensporige straf die hij niet begrijpt, die hij niet kan accepteren en die hij niet kan verwerken? Hoe zou zo'n onbegrepen, verachte, vermorzelde man kunnen nadenken over de gevolgen die zijn daad heeft kunnen hebben voor de persoon die hij heeft benadeeld? Welke middelen zou hij trouwens hebben om het leed dat hij veroorzaakte te herstellen of te verzachten, als hij gevangen, zonder werk of met een heel klein salaris, naarmate de tijd vordert financieel steeds minder draagkrachtig wordt?

Voor de gevangene is het leed van de opsluiting de prijs die hij moet betalen voor een daad die door een koude gerechtigheid op een onmenselijke weegschaal is gelegd. En als hij uit de gevangenis komt, heeft hij zo zwaar betaald dat hij niet alleen zijn schuld vereffend acht, maar bovendien vaak nieuwe gevoelens van haat en agressie koestert. Het strafrechtstelsel heeft gevolgen die totaal tegengesteld zijn aan die welke men zou willen bereiken volgens een bepaalde officiële opvatting die pretendeert 'de wederaanpassing van de veroordeelde te bevorderen'. Het stijft hem in zijn houding tegen de 'maatschappelijke orde' waarin men hem zou willen terugbrengen, doordat men van hem een *nieuw slachtoffer* maakt."¹⁴

Vrijheidsbeneming met behoud van waardigheid

Omdat Hulsman de vrijheidsstraf bekritiseerde als een achterhaalde en contraproductieve sanctie zou men verwachten dat na diens keuze voor een abolitionistisch perspectief de vrijheidsbeneming wel ten principale zou worden verworpen. Dat was echter niet het geval: Hulsman achtte een vorm van vrijheidsbeneming, naar analogie van de *krijgsgevangenschap*, denkbaar als acceptabele reactie na de afschaffing van

het strafrecht. Dat begrip roept associaties op met de bijzonder onwenselijke toestand van oorlog en buiten die context is het wellicht beter om te spreken van (een tijdelijke) vrijheidsbeneming als vorm van crisis-interventie.

Hulsman was zelf tijdens de tweede wereldoorlog krijgsgevangene geweest en sindsdien bleef "de bestaansvoorwaarde van de gevangene [...] als een onopgeloste vraag in mij gegrift."¹⁵

De gevangenschap in het kader van een conflict vond hij echter veel beter te verdragen dan een vrijheidsbeneming die als straf wordt opgelegd en ervaren: "Maar als ik nou naar mijn innerlijke ervaring kijk, moet ik zeggen dat ik in werkelijkheid die tijd van gevangenschap – die trouwens maar drie of vier maanden duurde – beter heb doorstaan dan mijn kostschooljaren. [...] Dat lijkt vreemd. Maar de politieke gevangene verliest noch zijn zelfrespect noch dat van degenen met wie hij zich verbonden voelt. Hij lijdt op alle mogelijke manieren; maar hij blijft een man die recht in de wereld kan kijken. Hij voelt zich niet verworpen. Die ervaring heeft me geleerd hoe cruciaal de aanvaarding of verwerping van stigmata in de beleving van uitsluiting en geweld is..."¹⁶

Crisisinterventies die een tijdelijke vrijheidsbeneming met zich mee zouden brengen accepteerde Hulsman, zij het niet onvoorwaardelijk: "We moeten proberen uit te zoeken onder welke voorwaarden bepaalde dwangmaatregelen: opsluiting, huisarrest, het effectueren van een verplichting tot herstel of schadevergoeding enzovoort, enige kans hebben het sociale weefsel – het web van intermenselijke betrekkingen – in een vreedzame zin te reactiveren. Wanneer zij daartoe niet bijdragen, betekenen zij immers alleen maar onaanvaardbaar geweld in het leven van mensen."¹⁷

Hierbij moet worden opgemerkt dat de afschaffing van het strafrecht *wel* betekende, de afschaffing van de conventionele concepten van misdaad en straf en de 'logische' koppeling daarvan, maar *niet* de afschaffing van het recht. Hulsman's abolitionisme was vooral *conceptueel* van aard en hij hoopte daardoor ruimte te scheppen voor een fundamentele reorganisatie van het publieke recht dat nu strafrecht heet, waardoor dat recht uiteindelijk op een acceptabele, doelmatige wijze zou kunnen gaan functioneren.¹⁸ Het gevangeniswezen zoals we dat nu kennen zal daartoe fundamenteel heroverwogen moeten worden, maar bij voorbeeld rechterlijke controle wordt van cruciaal belang geacht:

¹² *Idem*, p. 59.

¹³ *Idem*, p. 61-62.

¹⁴ *Idem*, p. 62-63.

¹⁵ *Idem*, p. 17.

¹⁶ *Idem*, p. 25.

¹⁷ *Idem*, p. 76.

¹⁸ Zie daarover mijn dissertatie: J.R. Blad (1996), Abolitionisme als strafrechtstheorie. *Theoretische beschouwingen over het abolitionisme van L.H.C. Hulsman*, Gouda Quint: Deventer.

"Volgens de abolitionisten biedt de afschaffing van het strafrechtstelsel juist mogelijkheden om [...] rechtsbeschermende elementen te versterken. In hun visie wordt de eis van een wettelijke begrenzing van de gevallen en de duur van de vrijheidsbeneming niet prijsgegeven. In een vroeg stadium en op een systematische wijze zal een potentiële vrijheidsbeneming rechterlijk moeten worden getoetst op *wet*-matigheid, op *recht*-matigheid in ruimere zin en op de vraag van haar onvermijdelijkheid in vergelijking tot andere benaderingen. Om een beroemde formule aan te halen die hier geheel op haar plaats is, moet bij die toetsing worden onderzocht hoe, binnen deze niet-strafrechtelijke context van crisisinterventie, de vrijheid en de veiligheid van de burgers met elkaar in overeenstemming kunnen worden gebracht."¹⁹

Tenslotte

In dit korte artikel heb ik de visie die Hulsman had op de vrijheidsbenemende straffen van het strafrecht naar voren gebracht, alsmede de betekenis van de vrijheidsbenemende crisisinterventie die hij wel wilde accepteren. Het is bij wijze van eerbetoon aan zijn persoon en werk dat zijn bijdrage, aan de discussie over de hantering en inrichting van de vrijheidsbeneming als meest indringende straf, hier zonder enig commentaar wordt gememoreerd. Een discussie die wij permanent, vanuit onze medeverantwoordelijkheid voor de strafrechtspleging, verder dienen te voeren. Ik ben ervan overtuigd dat ik de lezers van dit tijdschrift daartoe niet behoef aan te sporen.

¹⁹ Louk Hulsman (1986), Afscheid van het strafrecht, a.w. p. 106.

New penology, rechten van gedetineerden en overleg in de Canadese penitentiaire praxis

Een interview met Marion Vacheret

Bart Claes *

In november 2008 en april 2009 was professor Marion Vacheret te gast aan de Brusselse Vakgroep Criminologie (VUB). Vacheret is professor aan de School voor Criminologie van de universiteit van Montréal (Quebec) te Canada. Zij is verantwoordelijk voor de *Equipe de la recherche sur la pénalité (EREP)* van het Internationaal Centrum van Vergelijkende Criminologie. Zij doet al vele jaren onderzoek naar de sociologie van de gevangenis, de interventies in penitentiaire settings en de specifieke aspecten waarmee gedetineerden in contact komen. Vacheret is ondermeer co-auteur van *Le châtement : Histoire, philosophie et pratiques de la justice pénale* (2005) en *Anatomie de la prison contemporaine* (2007), en schreef recentelijk met Patrick Mounaud het boek *L'exécution de la peine privative de liberté au Canada. Mythes et réalités* (2008). Deze bijdrage is het resultaat van een herwerking en vertaling van het interview dat plaatsvond op 6 april 2009.

Fatik: Canada heeft door de jaren heen om diverse redenen een goede internationale reputatie opgebouwd op het vlak van de strafuitvoering. Ook de werking van de federaal georganiseerde Correctionele Dienst (Service Correctionnel du Canada), verantwoordelijk voor de uitvoering van gevangenisstraffen van meer dan 2 jaar, is internationaal gerenommeerd. Voormalig Belgisch minister van Justitie Laurette Onkelinx drukte, tijdens een werkbezoek aan Canada in september 2006, haar wens uit om dit systeem van organisatie van strafinrichtingen en zijn gedetineerden ook in België te gebruiken. Hoe kijkt u naar deze internationale en Belgische aandacht voor de Canadese penitentiaire praxis?

M. Vacheret: Wanneer ik deze internationale aandacht zie voor de huidige Canadese penitentiaire praxis, lijkt het me belangrijk om de bestaande verschillen tussen landen mee in ogenschouw te nemen. Het is moeilijk om bepaalde Canadese praktijken uit hun context te lichten en ze te vergelijken met een ander land dat zich kenmerkt door zijn eigen context en specificiteit. De Canadese penitentiaire praxis als model naar voren schuiven, is alleen om die reden al voorbarig maar ook

af te raden. Dit neemt niet weg dat er in Canada enkele positieve ontwikkelingen hebben plaatsgevonden de afgelopen decennia. We denken dan in de eerste plaats aan de evoluties sinds eind jaren zestig omtrent de rechten van gedetineerden. Er gaat ook aandacht uit naar de wijze waarop gedetineerden in bepaalde penitentiaire instellingen samenleven in afzonderlijke paviljoens met daaraan gekoppeld specifieke verantwoordelijkheden en vrijheden. Deze ontwikkelingen, die internationaal op veel bijval en aandacht mogen rekenen, worden best geplaatst binnen de ruimere context en evoluties die de Canadese penitentiaire wereld de afgelopen decennia heeft doorgemaakt.

Daarnaast vinden er in Canada ook enkele verontrustende ontwikkelingen plaats die evengoed de nodige aandacht verdienen vanuit een land als België. Deze evoluties en ontwikkelingen van de afgelopen jaren worden in de eerste plaats gekenmerkt door een grote formalisering en bureaucratisering in de strafuitvoering met strikte en rigide procedures. In de tweede plaats hebben de statistische voorspellingen op recidive enorm aan belang gewonnen. De Canadese strafuitvoering staat helemaal niet ver van de *new penology*, zoals omschreven in een artikel van Feeley en Simon in 1992¹, en het model van de *actuarial justice*. Gedetineerden worden geëvalueerd en, aan de hand van de mogelijke risico's op recidive, ingedeeld in een bepaalde groep. Het behoren tot een welbepaalde groep of populatie bepaalt het verdere traject van de gedetineerde. Programma's van rehabilitatie en aangeboden vormen van hulpverlening zijn gericht op het verminderen van deze risico's.

Fatik: Canada wordt aanzien als de internationale leider op het vlak van de zogenaamde risico/noden analyse (risk/needs assesment) die wordt opgesteld van iedere gedetineerde. Waar schuilen de gevaren bij deze identificatie en classificatie van de gedetineerde door middel van risicoanalyses en risicoprofielen?

M. Vacheret: Door het stijgend gebruik en belang dat men hecht aan deze risicoanalyses en risicoprofielen, verdwijnt het individu van de gedetineerde met zijn

* Bart Claes is wetenschappelijk medewerker (FWO), vakgroep Criminologie, Faculteit Recht en Criminologie, VUB.

¹ Feeley, M. en Simon, J. (1992) 'The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and its Implications', *Criminology*, 30, 4, 449-474.

eigen karakter, persoonlijkheid, achtergrond en leefwereld meer en meer. De gedetineerde is slechts lid van een bepaalde groep. Veel beslissingen in de fase van de strafuitvoering worden genomen op basis van de groep waartoe de gedetineerde behoort. We vergeten de eigenheid van het individu achter deze classificatie. We maken in de strafuitvoering als het ware geen tijd meer om de gedetineerde te ontmoeten. Daarbij wordt niet alleen de individualiteit van de gedetineerde uit het oog verloren maar ook de individualisering van de straf.

De Canadese strafuitvoering is een zeer mechanisch systeem geworden. Na het moment van de uitspraak van de gevangenisstraf wordt de dader aangehouden en volgt er een globale evaluatie van de dader. Eerst wordt er een analyse gemaakt naar gevaarlijkheid gericht op het indelen van deze gedetineerde in een groep. Aan deze groep zijn penitentiaire instellingen gelinkt. Op basis van het beveiligingsrisico van de groep waartoe de gedetineerde behoort, wordt hij toegewezen aan een penitentiair complex. Ten tweede gaat men ook zijn criminogene noden en behoeften evalueren en taxeren. Hierbij worden roosters gehanteerd om het mogelijk risico op recidive te kunnen voorspellen. Op basis van deze risico/noden analyse wordt er een detentietraject met programma's aan de gedetineerde voorgesteld. Deze interventies gericht op zijn criminogene noden en behoeften worden aanzien als een noodzakelijke voorwaarde om te re-integreren in de maatschappij. Kortom, wanneer hij dit voorgesteld detentietraject niet volgt, wordt dit aanzien als een gebrek aan motivatie om te werken aan zijn criminogene noden en zal dit niet zonder gevolg blijven voor zijn voorwaardelijke invrijheidstelling.

Een van de grootste determinanten in het nemen van de beslissing tot voorwaardelijke invrijheidstelling zijn de resultaten van de eerdere analyses met de statistische voorspellingen op recidive. Wanneer deze statistische voorspelling aangeeft dat gedetineerde X een kans heeft van 45% om recidive te plegen, bestaat er heel weinig kans op een voorwaardelijke invrijheidstelling. Met de individualiteit van de gedetineerde, zijn persoonlijkheid, karakter, achtergrond, leefwereld, etc. wordt dan haast geen rekening meer gehouden.

Fatik: Sociaal assistenten, hulpverleners, welzijnswerkers etc. richten zich in hun aanbod tot de individuele gedetineerde en bieden aan elkeen psychosociale begeleiding op maat. Hebben deze karakteristieken van de *new penology* in de Canadese strafuitvoering ook een invloed op deze actoren?

M. Vacheret: Hulpverleners en sociaal assistenten werkzaam in de gevangenissen krijgen een nieuwe plaats opgedrongen binnen deze ontwikkelingen. In de eerste plaats zijn we in een situatie terechtgekomen

waarin hulpverleners en sociaal assistenten veel minder de tijd hebben dan voorheen om individueel aan de slag te gaan met de gedetineerde. De sociaal assistenten werkzaam in de Canadese gevangenissen trachten weliswaar om met de gedetineerde gesprekken te hebben en zo al zijn karakteristieken mee in ogenschouw te nemen. Dus ook deze persoonlijke eigenschappen van de gedetineerde die mogelijks geen deel uitmaken van de analyse, de voorspellingen of de statistische data krijgen nog steeds een plaats. Echter door de toenemende gevangenispopulatie stijgt ook voor de sociaal assistenten de werkdruk en is er voor deze gesprekken minder en minder tijd. De afname van dit individueel werken met de gedetineerde heeft onder andere tot gevolg dat de analyses en statistische berekeningen nog aan belang winnen. In de tweede plaats worden de huidige sociaal assistenten in de Canadese penitentiaire instellingen gevormd in het berekenen, analyseren en voorspellen van toekomstig gedrag van de gedetineerde. Zij worden getraind in het identificeren en classificeren van de gedetineerde in populaties op basis van probabilistische statistische schalen.

Door het alsmat toenemende belang van deze statistische berekeningen en gegevens is het voor de sociaal assistenten ook steeds minder evident om adviezen te formuleren die verschillen van deze statistische data. Om terug te keren naar het voorbeeld van de gedetineerde X met 45% kans op recidive, wordt het voor een sociaal assistent moeilijk om een positief advies tot voorwaardelijke invrijheidstelling te schrijven. De sociaal assistent contesteert niet alleen de statistische berekeningen maar wanneer zijn advies gevolgd wordt en de dader recidiveert, zal de sociaal assistent niet onbesproken blijven en heeft hij zichzelf in een moeilijke positie gebracht. Deze statistische voorspellingen op recidive bieden aan de mensen die adviseren of beslissingen moeten nemen tot het wel of niet toekennen van voorwaardelijke invrijheidstelling een zekere 'comfortabele' positie. De statistische berekeningen worden als bewijsstuk gehanteerd om hun beslissingen te rechtvaardigen en te legitimeren. Het voorwaardelijk vrijlaten van een gedetineerde houdt altijd een bepaald risico in, hoe klein ook. Professionelen die deze moeilijke beslissing dienen te nemen of hieromtrent adviseren, hebben logischerwijs een vrees dat de dader zou recidiveren en een nieuw slachtoffer zou maken. Bij recidive tijdens de voorwaardelijke vrijheid kan er verwezen worden naar de wetenschappelijke statistische berekeningen als rechtvaardiging voor de genomen beslissing.

Fatik: De Belgische Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden (12 januari 2005) formuleert als één van zijn basisbeginselen dat er in elke penitentiaire instelling een klimaat van overleg dient nagestreefd te worden. In elke gevangenis wordt er een overlegorgaan opgericht met als doel de

gedetineerde inspraak te geven in aangelegenheden van gemeenschappelijk belang. Welke zijn de Canadese ervaringen bij het functioneren van een dergelijk overlegorgaan?

M. Vacheret: De installatie van de zogenaamde *Comités des détenus* in elke Canadese penitentiaire instelling heeft een lange geschiedenis die toch verschillend is van de Belgische situatie. In de jaren '60 en '70 werden de Canadese penitentiaire instellingen geconfronteerd met steeds groter wordende populaties van gedetineerden, een stijging van het geweld binnen de gevangensmuren en een hoog aantal gevangenisopstanden. Om tegemoet te komen aan deze verhoogde onveiligheid en om de onrust de kop in te drukken, ondernamen de gevangenisdirecties pogingen om met de gevangenisbevolking in overleg te gaan. Directies startten met het ontmoeten van gedetineerden die een bepaalde vooraanstaande positie innamen binnen de gehele populatie. Deze gedetineerden waren dus niet verkozen en afgevaardigd door de populatie maar konden door hun vooraanstaande positie toch functioneren als vertegenwoordiger. De eerste *Comités des détenus* werden ingeschakeld om bij gevangenisopstanden te bemiddelen en om activiteiten te organiseren voor de gedetineerden. Eind jaren '70 werden de praktijken van de comités verder uitgewerkt, opgenomen in een wettelijk kader en veralgemeend over alle penitentiaire instellingen. Zij fungeren als spreekbuis voor de gedetineerden, worden bemand door gedetineerden die voorgedragen worden door de gevangenisbevolking en richten zich voornamelijk op het organiseren van activiteiten voor gedetineerden.

Een dergelijk comité geeft niet alleen erkenning maar ook macht aan een aantal gedetineerden. Gedetineerden die zetelen in een comité staan in direct contact met de directie, 24u op 24u. Het risico bestaat dat een bepaalde groep van gedetineerden de controle wenst te nemen van de gehele bevolking of zelfs van de gehele gevangenis. In het verleden is dit al gebeurd. Canada heeft geleerd uit de problemen die zich in het verleden hebben voorgedaan en heeft enkele mechanismen geïnstalleerd die een dergelijk misbruik van

macht of controle moeten vermijden. Zo kan de gevangenisdirectie zijn veto uitspreken tegen bepaalde gedetineerden die wensen te zetelen in dit comité. Gedetineerden die betrokken waren in georganiseerde criminaliteit mogen niet participeren en gedetineerden die misbruik maken van hun positie kunnen uit dit comité gezet worden. Belangrijk is te weten dat het hier gaat om een comité van vertegenwoordigers. Gedetineerden hebben zelf de mogelijkheid om zich tegen misbruiken vanuit het comité te verzetten door gebruik te maken van hun klachtrecht bij de directie. Op die manier kan de directeur op de hoogte gebracht

worden van mogelijk misbruik en indien nodig ingrijpen.

Deze comités worden nu in elke instelling beschouwd als een verworvenheid en een vanzelfsprekendheid. Ik wil benadrukken dat een dergelijk overlegorgaan enorme voordelen inhoudt voor ieder die werkzaam is in de gevangenis. Sinds de installering van deze *Comités* in Canada is er veel minder spanning

tussen gedetineerden, directie en personeel. Het is voor het personeel veel rustiger werken. Opdat een dergelijk overlegorgaan goed zou kunnen functioneren, is het belangrijk dat de directeur ook een goed contact onderhoudt met zijn personeel. Wanneer een bepaald voorstel wordt besproken met de directeur in het Comité, wordt dit voorstel ook besproken met de directeur en de vertegenwoordigers van het personeel. Niet alleen gedetineerden maar ook het personeel zijn dus betrokken in de gezamenlijke besluitvorming. Een akkoord wordt bereikt tussen de drie actoren.

Fatik: De Belgische Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden voorziet in een tuchtregime en bijhorende procedure.² Zo kan een tuchtsanctie enkel opgelegd worden door de gevangenisdirecteur en heeft de gedetineerde recht van verdediging met eventueel bijstand van een advocaat of vertrouwenspersoon. Op welke wijze is de tuchtprocedure voor gedetineerden georganiseerd in de Canadese gevangenissen?

M. Vacheret: De tuchtprocedure in de Canadese penitentiaire instellingen heeft zich voornamelijk in de jaren '70 ontwikkeld tot de hedendaagse praktijk. Wanneer

² In werking getreden via ministeriële omzendbrief nr. 1777 van 2 mei 2005 betreffende de tuchtprocedure ten aanzien van gedetineerden en gewijzigd via ministeriële omzendbrief nr. 1782 van 15 maart 2006 betreffende de tuchtprocedure tegen een gedetineerde.

een gedetineerde niet akkoord is met een bepaalde sanctie of disciplinaire maatregel wordt er in de eerste plaats getracht om op een informele wijze oplossingen te zoeken. Daarnaast kan de gedetineerde zich in zijn verdediging richten ofwel tot de gevangenisdirecteur ofwel tot de onafhankelijk zetelende rechter. Er zal in beide gevallen een disciplinaire zitting plaatsvinden. Het onderscheid tussen een behandeling door de directeur of de rechter wordt gemaakt op basis van de zwaarte van de sanctie of disciplinaire maatregel. Zo zal de sanctie van 24u isoleercel behandeld worden op een zitting voorgezeten door een rechter. Vanzelfsprekend is de ontwikkeling van een dergelijke procedure van belang voor gedetineerden. De Canadese ervaringen geven echter ook aan dat deze formele procedure slechts tot een bepaalde hoogte een oplossing kan bieden bij conflicten.

Belangrijker dan de installering van een formele tuchtprocedure met de mogelijkheden van verdediging in een penitentiaire instelling is het kader van waaruit dit geïntroduceerd en geoperationaliseerd wordt. Sinds de jaren '70 is de detentie in Canada gecentraliseerd rond het bevorderen van de re-integratie van de gedetineerde. Om deze re-integratie zo maximaal mogelijk te bevorderen was het noodzakelijk dat de gedetineerde over dezelfde rechten kon beschikken als elk lid in de maatschappij. De erkenning van de rechtspositie van de gedetineerde kaderde binnen de bevordering van de re-integratie van de gedetineerde naar de maatschappij. De ontwikkeling van een tuchtprocedure met het recht op verdediging voor de gedetineerde is een onderdeel van zijn volwaardige rechtspositie. Deze procedure werd in de Canadese penitentiaire praxis dan ook geïntroduceerd en geoperationaliseerd in het licht van het bevorderen van de re-integratie van de gedetineerde.

Fatik: Het installeren van tuchtprocedure en een beklagrecht in de Belgische penitentiaire praxis heeft, kan of zal een invloed hebben op het dagdagelijkse leven in de gevangenis. Welke invloed heeft de implementatie van dergelijke procedures in de Canadese gevangenis gehad op de relatie tussen de gedetineerde, het personeel en de directie?

M. Vacheret: Dergelijke procedures met rechten voor gedetineerden wordt niet geïnstalleerd om de penitentiair beambten of de directie een bepaalde macht te ontnemen en deze vervolgens aan de gedetineerde te geven. Zoals ik al heb aangegeven kaderde de rechten van gedetineerden binnen een ontwikkeling die startte in de jaren '60 en '70 waarbij het centrale doel van de gevangenisstraf kwam te liggen bij het bevorderen van de re-integratie van de gedetineerde. Binnen deze ontwikkelingen werd de rol van de penitentiair beambte in de Canadese gevangenis aangepast. Penitentiair beambten kan je nu onderverdelen in 2 groepen met

elk hun rol, positie en takenpakket. Bijna de helft van de beambten werkzaam in een penitentiaire instelling werken in de controlecentra, aan de toegangspoorten, etc. en hebben als belangrijkste taak de veiligheid te garanderen. Daarnaast heb je de beambten die een rol hebben gekregen in het bevorderen van de terugkeer van de gedetineerde naar de maatschappij. Het zijn deze beambten die contacten onderhouden met de gedetineerden en hun bureau effectief in het cellencomplex hebben. Deze penitentiair beambten krijgen enkele gedetineerden toegewezen en hebben als opdracht om de gedetineerden wegwijst te maken binnen de instelling, mee te zoeken naar gepast werk binnen de instelling en samen met de sociaal assistent te werken aan het detentietraject. Aan deze beambten werd een nieuwe rol toebedeeld, met nieuwe verantwoordelijkheden maar ook met nieuwe mogelijkheden.

Deze penitentiair beambten, die als het ware met de gedetineerden leven en werken, hebben bij de installering van deze procedures enige macht verloren. Dat staat vast. De verloren macht heeft enkel betrekking op de 'fysieke controle' van de gedetineerde. Door de wijziging in rol, positie en takenpakket van deze beambten in functie van het bevorderen van de re-integratie hebben deze beambten ook nieuwe macht gekregen die betrekking heeft op de 'psychologische controle' van de gedetineerde. Deze beambten werken namelijk nauw samen met de gedetineerde en creëren zo een persoonlijke band. Door deze nauwe samenwerking verkrijgt de beambte ook meer inzichten in de persoon van de gedetineerde. Met het oog op penitentiaire verlopen en de voorwaardelijke invrijheidstelling wordt er met deze inzichten van de beambten rekening gehouden. Via hun rol in het bevorderen van de re-integratie van gedetineerde hebben deze beambten een andere vorm van controle en macht verkregen over de gedetineerde. Het verlies aan 'fysiek controle' op de gedetineerde wordt gecompenseerd door een nieuwe 'psychologische controle' over de gedragingen van de gedetineerde.

In situaties van overbevolking, ook in Canada geen nieuw fenomeen, lijkt het me niet onlogisch dat er veel weerstand zou kunnen voortkomen, bij het installeren van rechten van gedetineerden en het implementeren van een tuchtprocedure of beklagrecht, uit het gevoel dat de onveiligheid binnen de gevangenis muren zou kunnen toenemen. Het verlies van 'fysieke controle' en dus aan macht zou het moeilijker kunnen maken om de veiligheid van de personeleden en de gedetineerden te garanderen. Bij overbevolking treden aspecten als het beheersen van risico's, het garanderen van de veiligheid, het gebruik van controle en dwang meer op de voorgrond. Daarbij heeft overbevolking een inherente aanwezigheid van spanningen tussen gedetineerden onderling en gedetineerden met personeelsleden tot gevolg. Het implementeren van rechten van

gedetineerden in een dergelijk klimaat lijkt me uiterst moeilijk.

Fatik: Wat is er volgens u nodig om rechten van gedetineerden zo effectief en efficiënt mogelijk te implementeren in een penitentiaire instelling?

M. Vacheret: Rechten van gedetineerden implementeren in een gevangenis is een project dat zijn plaats heeft binnen de globale strafrechtsbedeling. Deze rechten dienen, mijns inziens, erkend te worden over het gehele systeem, binnen alle mogelijke procedures, bij interveniërende organisaties en bij alle mogelijke actoren zoals hulpverleners, sociaal assistenten, justitieassistenten, penitentiair beampten, etc. Mijn eerste bemerking bij deze vraagstelling is dat rechten van gedetineerden niet alleen een plaats hebben in de penitentiaire instelling zelf, maar binnen de gehele strafrechtsbedeling. Ik zou hieraan willen toevoegen dat deze implementatie in het gehele systeem een werk is van lange adem. De ontwikkelingen in Canada situeren zich al in de jaren '60 en '70.

Een tweede bemerking slaat op het responsabiliseren, motiveren en informeren van alle actoren waarmee de gedetineerde in aanraking komt. Het lijkt me uiterst belangrijk om bij het implementeren van rechten van gedetineerden in een gevangenis aandacht te hebben voor haar personeel. Zij staan op de eerste lijn en werken met de gedetineerden. Je kunt niet van het ene moment op het andere moment van deze personeelsleden verwachten dat ze moeten onderhandelen, uitleg geven bij beslissingen, bemiddelen, begeleiden. Vorming van deze personeelsleden kan een belangrijke motor zijn bij een effectieve en efficiënte implementatie. Daarbovenop lijkt het me dat een goede implementatie niet mogelijk is zonder de samenwerking met het personeel. In Canada was er in het werkveld een enorme weerstand tegen de implementatie van de rechten van gedetineerden. Personeelsleden weigerden om in een systeem te stappen met meer rechten van gedetineerden. Informatie, motivering en vorming van de personeelsleden hebben deze weerstanden mee kunnen neutraliseren. Daarnaast heeft de Canadese overheid zich overduidelijk geschaard achter deze

implementatie en gevangenisdirecties en personeelsleden geappelleerd om de wet zo strikt mogelijk toe te passen.

Fatik: Alleen al door de verdere inwerkingtreding van de Belgische Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechten van gedetineerden en bijhorende implementatie en optimalisering van detentieplannen, beklagprocedures, de omkadering voor arbeid en opleiding, etc. zal de Belgische penitentiaire praxis in de toekomst nog vaak onderwerp zijn van nieuwe ontwikkelingen. In Canada hebben veel van deze praktijken al een implementatie, optimalisering en vaak ook studierende achter de rug. Welke Canadese ervaringen bij het implementeren kunnen we meenemen naar onze Belgische praktijk?

M. Vacheret: Uit de ontwikkeling en implementatie van nieuwe praktijken zoals beklagprocedures, comités voor gedetineerden, detentieplanning, etc. leert onderzoek ons dat het doel en de middelen van elkaar te onderscheiden moeten zijn en met elkaar in relatie staan. Het bevorderen van de re-integratie van de gedetineerde wordt in Canada als doel naar voren geschoven bij de vrijheidsberovende straf. Middelen als trajectbegeleiding, detentieplanning, rechten van gedetineerden, etc. staan in functie van het bekomen van het vooropgestelde doel. Dit doel met zijn middelen kan ik ondersteunen en ik denk dat het belangrijk is dat er tijdens de straf, de loutere vrijheidsberoving van het individu, initiatieven zijn om zijn re-integratie te bewerkstelligen. Meer en meer stel ik me de vraag of de middelen die geïntroduceerd en verder geoptimaliseerd worden in de Canadese gevangenissen dit doel nog nastreven. In Canada evolueren we meer en meer naar een penitentiaire praxis waarin de fameuze statistische berekeningen en dataverzameling aan belang winnen. Het gevaar bestaat dat deze en andere middelen andere doelen gaan dienen dan deze van het bevorderen van de re-integratie. Bij het installeren van bepaalde middelen of technieken zoals het detentieplan is het belangrijk het doel, namelijk het bevorderen van de re-integratie van de gedetineerde, blijvend voor ogen te houden.

Fatalitas! Van sletten, flikken en brommers... en van noodlot tot de kunst

Boekbespreking van ART WITHOUT BARS (red.), *Fatalitas! Van sletten, flikken en brommers... Putes, poulets, prisonniers racontent...*

Sporadisch is er in de media en in het publieke debat over de gevangenen aandacht voor andere items dan cellentekort, ontsnappingen, straffeloosheid of enkelbanden. Er leeft nochtans heel wat meer achter de muren. Zelfs kunst. Artistieke projecten en andere culturele activiteiten dreigen vaak onder druk van overbevolking en de organisatorische stress die ze meebrengt, als eerste te sneuvelen. Ten onrechte. Voorbeelden uit buiten- en binnenland tonen aan dat kunst en cultuur geen luxe zijn in de gevangenis, meer nog, dat ze voor vele gedetineerden een grote, positieve betekenis kunnen hebben. En dus ook voor de sfeer en de leefbaarheid binnen de muren.

Buiten de schijnwerpers van de publieke belangstelling lopen her en der in strafinrichtingen en arresthuizen creatieve projecten. De Rode Antraciet is in het sociaal-cultureel werk al langer actief in de Vlaamse gevangenen. Een andere zeer actieve organisatie is 'Art Without Bars'¹. Ze noemen zichzelf 'een artistieke bende' en ze organiseren workshops over kunst in de Belgische gevangenen, in de drie gewesten.

Art Without Bars heeft nu een fraai album met werken en teksten uit de collectie van dokter Lacassagne gepubliceerd. Jean Lacassagne (1886 – 1960) was Frans wetsdokter. Hij had grote belangstelling voor 'Inmate art', de artistieke productie van gedetineerden. 'Inmate art' is één van de varianten van de 'Outsider art', kunst van mensen die zich in de marge van de samenleving bevinden. Het gaat om psychiatrische patiënten, verslaafden, gedetineerden, en anderen die in morele en/of fysieke afzondering leven, en die zich op een artistieke manier uiten.

In de loop van zijn carrière heeft Jean Lacassagne vele tekeningen van gedetineerden, meestal patiënten van hem, verzameld. Hij moedigde hen trouwens aan om te tekenen en te schrijven, en zo een uitlaatklep te scheppen voor hun gevoelens. Hij toonde hun werk ook aan zijn vrienden uit artistieke kringen. Zo heeft het onder andere Boris Kochno beïnvloed, een choreograaf die meewerkte aan 'Les Ballets Russes'. De

collectie van Lacassagne is te vergelijken met die van Hans Prinzhorn, de Duitse psychiater die tussen beide wereldoorlogen artistiek werk van patiënten verzameld heeft.

De uitgave van *Art Without Bars* heeft de titel 'Fatalitas' meegekregen. Hij is ontleend aan het werk van M. Migron. Deze gedetineerde had contacten met dokter Lacassagne. In zijn teksten duikt 'Fatalitas' regelmatig op als de blinde en wrede oorzaak van al zijn tegenslagen. Van M. Migron zijn een aantal tekeningen in het boek opgenomen, naast heel wat werk van Armand Gros en

anderen, allemaal gedetineerden.

In totaal worden een veertigtal tekeningen in het album getoond. Het boek biedt ook een ruime selectie uit de teksten van M. Migron. Zij beschrijven open én schrijnend zijn vallen en opstaan. De teksten brengen zijn tekeningen en die van zijn lotgenoten tot leven. Zo helpen zij de lezer om achter de 'prentjes' te kijken, en een glimp van de ziel van de gedetineerde op te vangen.

De tekeningen zijn soms naïef, dikwijls humoristisch of sarcastisch, kleurrijk, verzorgd. Zij tonen scènes uit het leven in de gevangenis, episodes van een crimineel bestaan, herinneringen aan het vreemdelingenlegioen of aan kroegentochten. Soms hebben ze ook direct artistieke ambities: een stilleven, taferelen uit het leven van Christus. Andere tekeningen tonen de wereld waarvan de kunstenaar droomt: een man en een vrouw in een zeilboot, die de volle zee – de vrijheid? – opvaren, een danseres op het strand – weer de zee...

Het geheel is zeer verzorgd uitgegeven, in een tweetaalige publicatie. Ze kost 14 €, en voor gedetineerden en penitentiaire beampten is er een gunsttarief van 6€. Zo kan dit boek een stimulans zijn om artistiek werk van gedetineerden aan te moedigen.

Art Without Bars wil de 'Inmate art' bekend maken als genre. Dit boek is een eerste stap daarin. De organisatie werkt ook aan een archief, dat door iedereen bezocht zal kunnen worden. En het Museum Guislain,

¹ Art Without Bars vzw, Blokkenstraat, 301 B-3060 Bertern, tel.: 0032 16 47 17 36, mail: artwithoutbars@skynet.be, <http://www.artwithoutbars.be/index.html>.

Uitgelezen

dat een paar jaar geleden werk uit de Prinzhorn-collectie getoond heeft, bereidt tegen 2010 een tentoonstelling van Imate Art voor, met onder andere werk uit de collectie van Jean Lacassagne. Deze publicatie is alvast een stevige smaakmaker.

ART WITHOUT BARS (red.), *Fatalitas! Van sletten, flikken en brommers... Putes, poulets, prisonniers racontent...*
ISBN 9789081306416, uitg.: Art Without Bars vzw.

Marc Tassier *

* Marc Tassier is redactielid van FATIK en voorzitter van het Netwerk Samenleving en Detentie.

Studiedag 'Achter tralies in België'

Op vrijdag 24 april 2009 organiseerde Fatik de studiedag 'Achter tralies in België', met het ambitieuze opzet om terug te kijken op de recente geschiedenis van het Belgische gevangenisstelsel, de huidige stand van zaken en evoluties en een blik te werpen op de toekomst.

Op deze zonnige lentedag liep het auditorium in het Vormingscentrum Guislain al snel vol met een gevarieerd publiek van belangstellenden. Zo'n 200 deelnemers lieten het terrasjesweer voor wat het was om zich te laten onderhouden door de sprekers die Fatik had opgetrommeld.

Eerste spreker van dienst was Tom Daems die een ongenadige analyse ten berde bracht van de legaliteitscrisis en legitimiteitscrisis van het gevoerde gevangenisbeleid onder de voormalig bevoegde excellenties en de huidige ex-voormalig bevoegde minister. Eric Maes duidde

het huidige beleid aan de hand van het verleden. Grote vraag was of dit beleid in een continuüm ligt met haar verleden of er mee breekt. Eric Maes ging dit na door te concentreren op celbeleid, parlementaire aandacht en penologische doelstelling tot de problematiek van de overbevolking en veiligheid. Het was verhelderend om te horen hoe weinig nieuw 'hedendaagse' problemen zijn en welke alternatieven vroeger al zijn uitgedacht en uitgetoetst om ons aan te tonen wat mogelijk is. Tom Vander Beken vroeg zich vervolgens af "welke visie de bouwheren van vandaag hebben op de toekomstige gevangenis?" en meer specifiek "Hoe kan de toekomst eruit zien?", wat hij schetste aan de hand van vier alternatieve scenario's. Een korte uiteenzetting aan de hand van Eric Maes en Veerle Scheirs volgde over de Belgische gevangenispopulatie in cijfers waarbij instroom, uitstroom en detentieduur werden belicht. Hierop aansluitend werd de verschillende detentiebeleving naar-

Dr. Eric Maes

Mevr. Veerle Scheirs

gelang gender en etnie besproken. Sven Todts besprak psychiatrie en middelengebruik in het gevangeniswezen en alles wat daar mee samenhangt tot handel en smokkel toe. Luc Robert bracht een presentatie over vervroegde invrijheidsstelling en strafeinde en de keuzes en afruil die hiermee gepaard gaan. Waarna de heren Van Poecke, Polfliet en Pieters eerst afzonderlijk hun visie voorstelden en daarna in debat gingen met elkaar. Tot slot van de studiedag nam prof. dr. Dirk van Zyl Smit de stand van zaken door vanuit mensenrechtelijk perspectief met onder meer aandacht voor evoluties in de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, het Europees Comité ter preventie van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing en de aanbevelingen vanuit de Raad van Europa.

Prof. dr. Tom Vander Beken

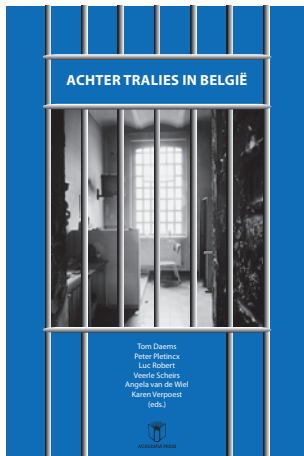

Dhr. Freddy Pieters, Dhr. Koen Polfliet, Prof. dr. Frank Verbruggen, Dr. Jurgen Van Poecke

ACHTER TRALIES IN BELGIË

Tom Daems, Peter Pletincx, Luc Robert, Veerle Scheirs, Angela van de Wiel, Karen Verpoest (eds.)

Waar staan we met de vrijheidsberoving in ons land en welke richting gaan we uit? Het laatste decennium kan het Belgische gevangeniswezen op heel wat belangstelling rekenen. Een resem nieuwe wetten hebben de uitvoering van de vrijheidsberovende straf en maatregel grondig hertekend, denk maar aan de Basiswet gevangeniswezen die de interne rechtspositie moet reguleren, de strafuitvoeringsrechtbanken die instaan voor de tenuitvoerlegging van vrijheidsberovende straffen, de nieuwe interneringswet en de nieuwe wet op de terbeschikkingstelling. Tezelfdertijd is ook de media-aandacht voor het gevangeniswezen zelden zo groot geweest. Kunstfotografen vinden hun weg naar het hart van onze strafinstellingen en de Belgische gevangenen hebben hun poorten geopend voor het Europese Foltercomité en de nieuwe Commissies van Toezicht. De laatste vijftien jaar is er heel wat hervormingswerk verricht. Op allerlei fronten was er beweging, van de pluche zetels in het parlement tot de vochtige cellen in de oude straf-inrichtingen van Ducpétiaux. De Belgische gevangenen waren zelden zo prominent aanwezig in ons collectieve bewustzijn.

De uitvoering van de juridische hertekening van het Belgische straflandschap sputtert echter in de praktijk. Nieuwe wetten werden gestemd, maar de (verdere) implementatie laat op zich wachten. De gevangenispopulatie gaat al jaren in stijgende lijn wat een aloude overbevolkingsproblematiek almaar prangender maakt. Ontsnappingen veroorzaken commotie, zetten de strafuitvoering in een kwaad daglicht en leiden tot extra investeringen in beveiliging. Daarenboven is de samenstelling van de gevangenisbevolking onderhevig aan diepgrijpende veranderingen. De populatie achter de tralies vormt een steeds meer complex gegeven, met een belangrijk aandeel vreemdelingen, met een toenemend aantal vrouwelijke gedetineerden, drug- en ander middelengebruik. Op beleidsniveau is er sinds kort een nieuwbakken geloof dat het massaal bijbouwen van cellen soelaas zal bieden.

We worden geconfronteerd met een wat vreemde paradox: ondanks de hervormingsijver van de afgelopen jaren lijkt het wel alsof een fundamentele reflectie over de vrijheidsberoving en haar tenuitvoerlegging zich opdringt.

Het boek ACHTER TRALIES IN BELGIË behandelt uitvoerig verschillen onderwerpen omtrent het Belgische gevangeniswezen.

ACHTER TRALIES IN BELGIË

Tom Daems, Peter Pletincx, Luc Robert, Veerle Scheirs, Angela van de Wiel, Karen Verpoest (eds.)

een uitgave van Academia Press en de Liga voor Mensenrechten (2009)
275 blz., ISBN 978 90 382 1400 9

prijs: 18 € (voor leden van de Liga voor Mensenrechten: 15 €) + 3 € verzendingskosten

U kan dit boek telefonisch bestellen (09/223.07.38) of per mail (anja@mensenrechten.be).

Wij sturen u deze publicatie op na ontvangst van het aankoopbedrag op rekeningnummer 001-1270132-90 met vermelding van de titel.